

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Bahar/Spring, 2022, 9 (1), 62-93

HABER-İ VÂHİDİN KIYASA TAKDİMİ MESELESİ VE FÜRÛ-U FIKHA YANSIMASI

The Issue of Commitment of Khabar al-Wâhid and Its Reflection on Fürû-u Fiqh

Rifat YILDIZ

Dr. Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Anabilim Dalı, r.yildiz@alparslan.edu.tr ORCID: 0000-0002-3126-7854

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 17/02/2022
Kabul Tarihi / Accepted: 16/05/2022
Yayın Tarihi / Published: 30/06/2022
Cilt / Volume: 9
Sayı / Issue: 1
Sayfa / Pages: 62-93

Atıf / Cite as: Yıldız, Rifat. "Haber-i Vâhidin Kıyasa Takdimi Meselesi ve Für-û Fıkha Yansıması" [The Issue of Commitment of Khabar al-Wâhid and Its Reflection on Fürû-u Fiqh]. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty 9/1 (2022), 62-93. Doi: <https://www.doi.org/10.17859/pauifd.1075183>.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Ithenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 9 (1) 2022: 62-93

HABER-İ VÂHİDİN KİYASA TAKDİMİ MESELESİ VE FÜRÛ-U FIKHA YANSIMASI*

Rifat YILDIZ**

Öz

Sözünün doğruluğu bilindiğinden Peygamber Hz. Muhammed'in konuştukları işitenler açısından delil kabul edilmiştir. Resûlullâh'tan sonra gelenler açısından ise onun sözleri râviler vasıtasıyla aktarıldığından bir kısmının bilgi ve amelî değeri üzerinde tartışma olmuştur. Rivayet edilenlerin bir kısmı ahad yolla aktarıldığından bunların bilgi - amelî değeri ve kabulü üzerinde titiz bir biçimde durulmuştur. Birçok fikhî meselenin dayanağı olması hasebiyle haber-i vâhidin bilgi değeri ve kabulüyle ilgili kıstasların bilinmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada haber-i vâhidle kıyasın çatışması durumunda hangisinin öncellenmesi gerektiğiyle ilgili âlimlerin görüşleri araştırılıp mezkûr anlayışların furû-ı fıkha yansımaları ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu amaçla haber konusu incelenecek ve ayrıca furû meselelere etkisi araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Haber-i Vâhid, Kıyas, İhtilaf, Tercih.

The Issue of Commitment of Khabar al-Wâhid and Its Reflection on Furû-u Fiqh

Abstract

As Prophet Muhammed was known as an honest man, his words were taken as reliable source of knowledge by those who listened to him. It has been argued about the knowledge and practical value of some words of Muhammad by those who came after the him since they were conveyed through the narrators. Since some of the prophet Muhammad's sayings were conveyed through khabar al-wâhid, considerable emphasis was placed on the acknowledgment of their theoretical and practical value. It is crucial matter of knowing the acceptance criteria of khabar al-wâhid for epistemological and evidential value by means of being the basis of many fiqh issues. In this study, the views of scholars about which should be prioritized in the case of conflict between khabar al-wâhid and qiyas will be investigated, and their reflections on furû-i fiqh will be revealed. For this purpose, the issue of khabar will be examined, and its impact on furû fiqh issues will be investigated.

Keywords: Islamic Law, Khabar al-wâhid, Syllogism, Dispute, Preference.

Structured Abstract

The Qur'an and the Sunnah are the two main pillars of the Islamic Law. In addition, ijma and qiyas are some of the other proofs used in the solution of the issues. The Sunnah has the function of both explaining the Qur'an and filling in the gaps in matters that it does not mention. For those who saw the Prophet Muhammad when he

* Yazar makalede *Etik Kurul İzni* gerektirecek bir durum bulunmadığını ve bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

** Dr. Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Anabilim Dalı, r.yildiz@alparslan.edu.tr ORCID: 0000-0002-3126-7854

was alive and heard his words, his words were accepted as evidence because he was known for his honesty. For those who came after the Prophet, there was a debate over the knowledge and practical value of some of his words since they were conveyed through the narrators. If the word khabar is used together with the plural of the word âhâd, “haberul-âhâd, ahbaru'l-âhâd” is used in the sense of “khabar conveyed by more than one person”. There is no difference of opinion on the epistemological-practical value of the khabar al-wâhid conveyed by a just and reliable râwi. In terms of epistemological value, it is possible to collect the thoughts and understandings on the khabar al-wâhid in three groups. According to the first group, khabar al-wâhid express estimated knowledge. According to second group, which includes the Zahiris, khabar al-wâhids express certain knowledge. According to the last group, khabar al-wâhids express knowledge only when they are supported by a karine. Those who defend that the khabar al-wâhid is evidence brought some examples from the Qur'an, Sunnah and consensus to support their views. Due to the presumed evidence and the possibility of the narrators being wrong, some conditions have been put forward for the determination of the accuracy of the khabar al-wâhid. While some of them are related to the narrators who convey the khabar, the other part is related to khabar's text. While most scholars accept the khabar that is conveyed by a righteous and reliable narrator as evidence, they argue that the khabar should not contradict the verses of the Qur'an, mutawâtir khabar, ijma, reason, historically stable events, and knowledge based on experience and observation. The fact that the sunnah is evidence is generally related to the fact that the khabar al-wâhid is a proof as most of the words of the prophet Muhammad come through khabar al-wâhid. For this reason, in the case of rejection of the khabar as evidence, most of the sunnah will have to be abandoned. According to the majority of scholars, the khabar al-wâhid is religious evidence. However, there is a disagreement among scholars as to which evidence should be prioritized and taken as a basis in case the khabar al-wâhid conflicts with syllogism. As a result of these differences of opinion, different judgments have been reached on many issues regarding the furû fiqh issues. According to the majority of scholars, including Abu Hanifa, Imam Shafii and Ahmad b. Hanbel, priority is given to the khabar in the event that the qiyas conflict with the khabar al-wâhid. On the contrary, Imam Malik can be cited as one of the leading scholars who argue that qiyas should be prioritized over the khabar al-wâhid although in some cases he has prioritized khabar al-wâhid. According to what is reported from him, in the case of deeds, qiyas usually takes precedence over the khabar al-wâhid.

Keywords: Islamic Law, Khabar al-wâhid, Syllogism, Dispute, Preference.

GİRİŞ

Hz. Peygamber'in uygulamalarını, sözlü ifadelerini ve onaylarını (takrirlerini) kapsayan sünnet, İslam dininin temel kaynaklarından biridir. Doğruluğu hususunda tereddüt bulunmadığı için Hz. Peygamber'in sözü, ondan bizzat dinleyenler açısından kesin delil kabul edilmiştir. Onun uygulama ve talimatlarını kendisinden doğrudan işitmeyip rivayet ve nakil yoluyla haberdar olan kimseler açısından ise delil değeri

farklılık arz eder. Hz. Peygamber'in sözü sahabeden sonrakilere râviler vasıtasıyla ulaştığından sözkonusu nakillerin şekli, haberin içerdiği bilgi ve amel yönünden derece ve değeri üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Hz Peygamber'in uygulamaları ve sözleri sahabe neslinden sonrakilere rivayet yoluyla aktarıldığından rivayet yönü degözönünde bulundurulurak sünnet yerine literatürde kimi zaman daha şümüllü olduğu kabul edilen *haber* kavramı kullanılmıştır.¹

İslamî ilimlerde sünnet ve hadis ile alakalı en temel konulardan birinin, sünneti aktaran haberin doğruluğunun tespit ve sıhhatinde kullanılan kriterler olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin Mâlikî fakihler hâber-i vâhidin kabulü için haberin Medine ehlinin uygulamalarına ve kıyasa aykırı olmaması şartını koşmuşlardır. Hem haberin sıhhatinin tespiti konusunda takip edilmesi gereken yöntem hem de tek tek her bir haberle alakalı sıhhat münakaşaları, hicri ikinci yüzyıldan beri hadis meselelerinde görüş ayrılıklarının ön sıralarında yer almıştır.² Hz. Peygamber'e aidiyeti bilinen haberlerin şer'î delil kabul edilmesi ve onlarla amel edilmesi gerektiği hususunda âlimler arasında herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır.³ Haberler konusunda ortaya çıkan en önemli farklılık, hadisin sıhhatini belirlemeye çalışırken izlenecek yöntem ve metodun ne olacağı sorusu olmuştur.⁴

Usûlî anlayışla ilgili görüş ayrılıklarının bir kısmının şer'î delillerle irtibatlı olduğu bilinmektedir. Nitekim nasslarda hükümlerin değişik ifade biçimleriyle beyan edilmesi, bir lafzın birçok manaya gelmesi ve zannî yargıların te'vili gibi birçok husus müctehidlerin farklı usûl takip etmelerine yol açmıştır. Görüş ayrılıklarının sebeplerinden biri de haber-i vâhidin kıyasla çelişmesi durumunda hangi yöntemin izlenmesi gerektiği konusudur. Âlimler bahsi geçen meselenin çözümünde birbirlerinden farklı metotlar geliştirmişlerdir. Herbir mezhebin tespit etmiş olduğu usûlî kaidelere dayalı olarak fûrû-u fıkhıta da birçok yönden birbirinden ayrışan sonuçlara varılmıştır.⁵ Bu nedenle şer'î delillerden olan haber-i vâhidle kıyasın çelişmesi durumunda âlimlerin çözüm için takip ettikleri metotların ve yansımalarının tespit edilmesi önem arz etmektedir. Söz konusu mesele usûl kitaplarında genelde sünnet ya da haber konu başlığı altında incelenmiştir. Ayrıca konuyla ilgili her bir mezhebin görüşlerini tespit amacıyla günümüzde birçok çalışma yapılmıştır. Konuyla ilgili Yavuz Gönan'ın "Hanefî

1 Ahmed b.Ali b. Hacer el-'Askalanî, *Nuzhetu'n-nazar fî tadvîhi nuhbetu'l-fiker*, thk. Abdullah. b. Dayfullah er-Rahîlî, (Medine: 1429/2008), 37.

2 Muhammed b. Ahmed es-Semerkanî, *Mîzânu'l-usûl fî netâici'l-'ukûl*, (Metâbiu'd-Duha'l-Hadise, 1984),430.

3 Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *el-Füsûl fi'l-usûl*, thk. 'Uceyl Câsim en-Nemşî, (Kuveyt: 1994/2004), 2/37.

4 Chamntı Tsılıgkır, "Hanefilere Göre Haberinin Kıyasa Aykırı Olması Durumunda Ravinin Fakih Olma Şartı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (2010/1), s. 69-70.

5 Arec Fahd Âbid el-Câbirî, "Hakîkatu Takdîmi'l-Hanifiyeti li'l-Kıyâs 'Alâ Hâberi'l-Vâhid", *Câiatu Menofia Mecelletu Buhûsi Külliyyeti'l-Âdâb*, 180, (2020), 2.

Âlimlerine Göre Haber-i Vâhid”⁶, Chamntı Tsılıgkır’ın “Hanefilere Göre Haberin Kıyasa Aykırı Olması Durumunda Ravinin Fakih Olma Şartı”⁷, Recep Özdemir’in “İmam Mâlik’in Metodolojisinde Haber-i Vâhidin Kaynak Değeri”⁸ ve Arec Fahd Âbid el-Câbirî’nin “Hakîkatu Takdîmi’l-Hanefiyeti li’l-Kıyâs ‘Alâ Hâberi’l-Vâhid”⁹ gibi çalışmalar örnek verilebilir. Bu çalışmada haber-i vâhidle kıyasın çelişmesi durumunda usûlcülerin tercihleri, bunların gerekçeleri ve fûrû fıkha etkileri ele alınacaktır.

1. Haber-i Vâhid

Sözlüklerde “نبا” ve “علم” kelimeleriyle ifade edilen “haber / خبر” kelimesi, “bilmek, haber almak, bir nesneyi gereği gibi bilmek için yoklayıp sınamak, bir şeyin iç yüzünden haberdar olmak, künhüne vakıf olmak, haber vasıtasıyla bilinen şeylere dair hasıl olan bilgi” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰ İstilâhî olarak ise “geçmişte olmuş veya gelecekte meydana gelecek bir olayı bildiren, mahiyeti itibariyle doğru veya yanlış olma ihtimali bulunan söz” gibi değişik biçimlerde tanımlanmıştır.¹¹ Bu meyanda yapılan tanımların ortak noktası habere konu olan şeyin duyularla algılanabilir geçmişe dair olması, şayet vahye dayanıyorsa geleceğe de ait olabileceğidir. Tanımda belirtilen doğru veyahut yanlış oluşu, hakikatle mutâbık olup olmaması meselesi genel olarak haberin konusuna göre değişir. Haberde verilen bazı hususların doğruluğunu, bir kısmının da yanlışlığını ifade etmek gerekliken, bir takım haberlerin hem yanlış hem de doğru olma ihtimali bulunmaktadır.¹²

Haber kelimesi hadisçiler tarafından genelde Hz. Peygamberin söz ve fiillerinden ibaret olan hadisin eş anlamlısı olarak kullanılmıştır.¹³ Bu kullanımın yanı sıra, haber teriminin hadise nisbetle daha geniş bir anlamı bulunmaktadır. Haber kavramı Hz. Peygamber’in hadislerini ifade etmek için kullanıldığı gibi, sahabe ve tâbiünden gelen rivayetleri de kapsayan bir anlam sahasına sahiptir. Bu yönden haber ve hadis kavramları

⁶ Yavuz Gönan, *Hanefti Âlimlerine Göre Haber-i Vâhid* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010)

⁷ Chamntı Tsılıgkır, “Hanefilere Göre Haberin Kıyasa Aykırı Olması Durumunda Ravinin Fakih Olma Şartı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/ 21 (Haziran 2010).

⁸ Recep Özdemir, “İmam Mâlik’in Metodolojisinde Haber-i Vâhidin Kaynak Değeri”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (Aralık 2016).

⁹ Câbirî, “Hakîkatu Takdîmi’l-Hanefiyeti li’l-Kıyâs ‘Alâ Hâberi’l-Vâhid”.

¹⁰ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadr, ts.) “hbr”, 4/226-227.

¹¹ Ebû İshak İbrahim b. Ali eş-Şirâzî, *el-Luma’ fi usûli’l-fikh* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1432/2011), 151; Ali Osman Koçkuzu, *Rivayet İlimlerinde Haber-i Vâhidlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri* (İstanbul: EnsarNeşriyat, 2014), 50; Yusuf Şevki Yavuz, “Haber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 05 Aralık 2021).

¹² Yavuz, “Haber”, (Erişim 05 Aralık 2021).

¹³ İbn. Hacer el-‘Askalanî, *Nuzhetu’n-nazar*, 37.

arasında umûm-husûs (tam girişimlilik) ilişkisi bulunmaktadır.¹⁴ Bundan dolayı her hadise haber dendiği halde her habere hadis denmez. Haberle hadis arasındaki anlam ilişkisi nedeniyle tarih ve benzeri ilimlerle uğraşanlara ahbârî dendiği halde, sadece Hz. Peygamber'den rivayet edilen haberlerle meşgul olanlara muhaddis ismi verilmektedir.¹⁵ Ancak İslamî ilimlerle ilgilenen âlimler, Hz. Peygamber'in merfû hadislerini aktarmakla yetinmeyip, sahabe ve tâbiünden mevkûf veya maktû' şeklinde nakledilen haberleri de aktarmışlardır. Yanı sıra rivayet kelimesinin de haber vermek anlamında ihbarın eş anlamlısı kabul edildiği için, muhaddisler, hadis ve haber kelimelerini, aynı manalarda kullanmakta bir sakınca görmemişlerdir. Bu nedenle haber denildiğinde çoğu kez Hz. Peygamber'den aktarılan hadisler anlaşılmıştır.¹⁶

Haber, Hz. Peygamber'den sonraki dönemden itibaren rivayet bakımından farklı şekillerde tanımlanmış ve çeşitli ayrımlara tabi tutulmuştur. Ancak âlimlerin çoğunluğu öncelikli olarak haberi mütevâtir ve âhâd şeklinde iki kısma ayırmışlardır. Mezkûr tasnifte tevâtür derecesine ulaşmamış haberler haber-i vâhid olarak adlandırılmıştır. Bu taksime göre örneğin iki-üç kişinin aktardığı haber de haber-i vâhid sınıfında yer alır. Bazı âlimler tarafından farklı bir grub olarak kabul edilen müstefiz haberin mütevâtir ve âhâd arasında farklı bir kısım olduğu ileri sürülse de âlimlerin çoğu onu da haber-i vâhid kapsamında değerlendirmiştir. Temelde Cessâs ve Debûsî gibi Hanefî usûlcülerin tasnifi de şekil ve muhteva yönünden böyle olmakla birlikte¹⁷ bazı mülahazalarla geliştirdikleri ve neredeyse müstefiz habere karşılık gelen meşhûr haberin hangi grupta yer aldığı önceleri netliğe kavuşturulamamıştır. Örneğin Hanefî usulcüsü Alâeddin es-Semerkindî (ö. 539/1144), meşhûr haberin hükmü hususunda Hanefî imamlardan aktarılan bir rivayet bulunmadığından sonraki Hanefî fakihlerin bu tür haberlerin hükmünde ihtilâf ettiklerine işaret etmiştir.¹⁸ Dolayısıyla meşhûr haber, râvi sayısı ve nakil yönünden tevâtür derecesine ulaşmadığından cumhûrun tasnifindeki haber-i vâhid kapsamında değerlendirilmiştir. Öte yandan Hanefî fakih Kerhî'nin (ö. 340/952) mest üzerine mesh ve recm gibi bazı meselelerdeki haberleri "sihhati istidlâl vasıtasıyla bilinen mütevâtir haber" şeklinde ifade etmesi ve Cessâs'ın meşhûr haberi mütevâtirin iki kısmından biri kabul ederek benzer gerekçelerle ikisi arasında tahsîs ve takyîd bakımından fark görmemesi cihetiyle de meşhûr haber mütevâtir kapsamında ele alınmıştır.¹⁹ Ancak sonra Hanefî usûlcüleri arasında meşhûr haberin mütevâtirle haber-i vâhid arasında ayrı

¹⁴ İbn Hacer, *Nuzhetu'n-nazar*, 37; Celâlüddîn es-Süyûtî, *Tedrîbu'r-râvi*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâriyâbî (Riyad: Mektebu'l-Kevser, 1415), 29.

¹⁵ İbn Hacer, *Nuzhetu'n-nazar*, 37; Süyûtî, *Tedrîbu'r-râvi*, 29.

¹⁶ Yavuz, "Haber", (Erişim 05 Aralık 2021); Nejla Hacıoğlu, "Cassâs'a Göre Haber-i Vâhidin Kabul Şartları ve Reddini Gerektiren Sebepler", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 23 (2014), 360.

¹⁷ Cessâs, *Füsûl*, 2/37.

¹⁸ Semerkandî, *Mîzânu'l-usûl*, 428.

¹⁹ Cessâs, *Füsûl*, 3/48-49.

bir tür olduğu kabulü yaygınlaşmıştır.²⁰ Serahsî ve Pezdevî'ye dayanan taksimde meşhur haber, mütevâtir haberle haber-i vâhiden ayrı ve onlardan farklı bir kategoride değerlendirilmiştir. Serahsî'nin meşhur haberi mütevâtire daha yakın gördüğünü söylemek mümkündür.²¹ Muhaddisler ve birçok usûlcü meşhur haberi haber-i vâhid kapsamında değerlendirirken Hanefî usûlcüler farklı bir kategoride ele alıp ifade etmişlerdir.²²

Haber-i vâhid, Arapça'da "haber" sözcüğünün "bir" anlamındaki "vâhid" kelimesine izâfe edilmesiyle "haberü'l-vâhid" ya da sıfat tamlaması biçiminde kullanılmasıyla "haberun vâhidun" şeklinde oluşan ifade olup "bir kişinin bir başka kimseden aktardığı haber" manasına gelmektedir. "Haber" lafzı "vâhid" sözcüğünün çoğulu olan "âhâd" ile birlikte kullanılması durumunda "haberu'l-âhâd, ahbâru'l-âhâd" "birden fazla kimsenin naklettiği haber" manasında kullanılmaktadır. Usûl eserlerinde ise bu ifadeler çoğu kez birbirinin yerine müteradif olarak kullanılmaktadır. Söz konusu uygulamaya rağmen hadisin âhâd özelliği, her zaman onun haber-i vâhid olduğunu göstermeyeceği de vurgulanmaktadır. Birçok muhaddis, usûlcü ve fakih, tevâtür derecesine ulaşmayan her hadisi "âhâd haber" kabul ettiklerinden haberi aktaran râvi sayısının bir, iki, üç, dört ya da daha çok olması arasında fark bulunmamaktadır.²³

1.1. Haber-i Vâhidin Delil Değeri

Âdil ve güvenilir râvi tarafından nakledilen haber-i vâhidle amel edilebileceği hususunda görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Bilgi değeri açısından haber-i vâhidle ilgili düşünce ve anlayışları dört grupta toplamak mümkündür. Bunlardan birine göre haber-i vâhid ancak zan manasında tahmini ilim ifade etmektedir. Zâhirîlerin de içinde yer aldığı bir başka grup âlime göre haber-i vâhidler kesin ilim ifade eder. Diğer bir kısım âlime göre ise haber-i vâhidler ancak bir karîne ile desteklendiğinde kesin ilim ifade eder. Nitekim Âmidî'ye göre karineyle desteklenmiş haber-i vâhid kesin ilim gerektirir.²⁴ Bunların dışında kalan bir kısım âlime göre ise bu tür haberler hiç bir şekilde ilim ifade etmez. Haber-i vâhidin delil olduğunu savunanlar, görüşlerini desteklemek için Kur'ân, sünnet ve icmâ'dan şu delilleri zikrederler:

²⁰ Yavuz, "Haber", (Erişim 05 Aralık 2021).

²¹ Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Seh es-Serahsî, *Usûlu's-Serahsî* (Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1414/1993), 1/291-292; H. Yunus Apaydın, "Meşhur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 24 Nisan 2022).

²² Zübeyde Özben Dokak, *Maverânnehir Hanefî Usûlünde Sünnet* (İstanbul: İfav, 202), 117.

²³ Şirâzî, *Lüma'*, 153; Ebû Abdurrahman el-Kâdî Burhûn, *Haberu'l-vâhid fî teşrî'i'l-İslâmî ve huciyetuh*, (Kahire: Mektebetu't-Turasi'l-İslâmî, 1419/1999), 1/149-151; Yavuz, "Haber", (Erişim 05 Aralık 2021).

²⁴ Ali b. Muhammed el-Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, (Riyad: Dâru's-Samî'i, 1424/2003), 2/43-44; Talip Türçan, *Haber-i Vâhidlerin Hadd Cezaları Bakımından Kaynak Olma Değeri, İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 15/4 (2002), 574.

1.1.1. Kur'ân'dan Deliller

a. “فلو لا نفر من كل فرقة منهم طائفة ليتفقهوا في الدين”²⁵ âyetinde geçen “firka” lafzı “üç ve daha fazlası”nı ifade için kullanılan bir isimdir. “Tâife” sözcüğüyle kastedilenler ise “firka”nın bir parçasıdır. “Tâife”nin belirttiği sayıyla ilgili olarak, “bir”, “iki”, “üç” vb şeklinde değişik görüşler ileri sürülmüştür.²⁶ Ancak bu hususta dikkat çekici olan nokta, “taife” kelimesinin geçtiği birçok âyetin²⁷ yorumunda bir haberin kabul edilebilmesi için râvi sayısının, tevâtür derecesinde olmasını kimse iddia etmemiştir.

Serahsî (ö. 571/1176), “tâife” lafzının yorumunda “bir ve daha fazlası” görüşünü tercih etmektedir.²⁸ Nitekim “وان طائفتان من المؤمنين اقتتلوا فاصلحوا بينهما” âyetinin sebeb-i nüzûlüne göre “tâifetâni” kelimesinden kastolunanın “iki kişi” olduğu nakledilmektedir. Ayrıca âyetin siyakında da sözkonusu duruma işaret edilmektedir. Zira âyetin devamında “بينهم” denilmemiş bunun yerine “فاصلحوا بينهما” ifadesi kullanılmıştır.²⁹

b. “يا ايها الرسول بلغ ما انزل اليك من ربك”³⁰ âyetinde Allah, Hz. Peygamber’e kendisine indirilenlerin tamamını bütün insanlara tebliğ etmesini buyurmuştur. Eğer bir kişinin naklettiği haber makbul olmasaydı, İslam’ın insanların tümüne tebliği söz konusu olamayacaktı. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in insanlara sözlü olarak hitap etmesine gerek kalmayacaktı. Halbuki Hz. Peygamber’in tebliğ görevini en mükemmel şekilde yaptığı kabul edilmektedir.³¹

c. “فستلوا اهل الذكر ان كنتم لا تعلمون”³² âyetinde, hakkında bilgi sahibi olunmayan meselelerin ehl-i zikre yani âlimlere sorulması gerektiğine işaret edilmektedir. Ayrıca bu âyette soru sorulması istenilenlerin müctehit âlimlerle sınırlı olmadığı da belirtilmektedir.³³

d. “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ”³⁴ âyetinin ifadesine göre Hz. Peygamber’den duyduğunu olduğu gibi aktaran kimse, hakka riayet etmiş ve Allah için şahitlikte bulunmuş demektir. Bu nedenle haberi işittiği şekliyle nakletmek o kişi

²⁵ et-Tevbe, 9/122.

²⁶ Serahsî, *Usûl*, 1/322; Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/541.

²⁷ en-Nûr, 24/2 ; el-Hucurât, 49/9.

²⁸ Serahsî, *Usûl*, 1/322; Alâüddîn Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, (Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1418/1997), 2/541.

²⁹ Serahsî, *Usûl*, 1/322; Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/541.

³⁰ el-Mâide, 5/67.

³¹ Ahmed b. Mahmûd Albülvehhâb eş-Şenkîti, *Haberu'l-Vâhid ve Hucciyetuh*, (Medine: el-Câmi'atu'l-İslâmiyye, 1422/2002), 231.

³² en-Nahl, 16/43.

³³ Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/541.

³⁴ en-Nisâ, 4/135.

açısından zorunludur. Şayet o kimsenin duyduklarının nakli gerekli ise aktardıklarının da kabulü zorunlu demektir.³⁵

e. " واذا اخذ الله ميثاق الذين اوتوا الكتاب لتبينه للناس³⁷ " ve " ان الذين يكتُمون ما انزلنا من البينات " âyetlerinin yorumunda Hanefî usûlcü Serahsî, "Allah, bu iki âyette toplumun her bireyine kendilerine indirileni gizlemeyi yasaklamakta ve onlara bildirilen hakkı açıklamayı da emretmektedir."³⁸ Dolayısıyla din hususunda bildirilen emir ve yasakların işitildiği gibi aktarılması ve kendilerine haberin nakledildiği kimselerin de bu haberlere riayet etmesi gerekmektedir.³⁹

1.1.2. Sünnetten Deliller

a. Abdullah b. Dînâr'ın İbn Ömer'den naklettiğine göre: "İnsanlar, sabah namazını Kubâ mescidinde eda ederken, biri çıkıp gelir ve onlara 'Allah'ın Resûlü'ne Kur'ân'dan bir âyet indirildi. Söz konusu âyet, kıblenin değiştirilmesini emretmektedir." der. Bunun üzerine mescittekiler, Şam tarafına doğru yönelip namazlarını kılıyorken Kabe'ye doğru dönerler.⁴⁰ Kubâ'da namaz kılanlar, Ensar'ın hem ileri gelenlerinden hem de fakihlerindendir. Onların, Allah'ın kendilerine emrettiği kibleye yönelmiş durumda namaz kılıyorlarken itibar edebilecekleri kesin bir delil bulunmadıkça yönlerini değiştirmeleri de mümkün görünmemektedir. Zira onlar o esnada ne Hz. Peygamber'i görmüşler ne de kıblenin değiştirildiğini bildiren herhangi bir âyeti haber almışlardı. Sadece güvenilir bir şahıs tarafından nakledilen haberi esas alarak, önceden kendilerine bildirilmiş olan bir yönden diğer tarafa yönelmişlerdir.⁴¹

b. Bir diğer rivayete göre "Ebû Talhâ, Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrâh ve Ubeyy b. Ka'b ile beraber üzüm ve hurmadan yapılmış içki içerken biri çıkageldi ve içki içmenin yasaklandığını haber verdi. Bunun üzerine Ebû Talhâ 'Kalk ey Enes! Şu içki küplerinin tümünü kır!' dedi. Ben de kırılıncaya kadar dibeklerin alt kısımlarına vurdum."⁴² Haberde de aktarıldığı gibi ne Ebû Talhâ ne de orada bulunan diğerleri, "Hz. Peygamber ile bir araya gelip sözkonusu yasağı ondan işitmedikçe içki bize helaldir" ya da "mezkûr yasak kalabalık bir topluluk tarafından nakledilmediği sürece biz bu haberi kabul etmeyiz" dememişlerdir.⁴³

³⁵ Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/541.

³⁶ el-Bakara, 2/159.

³⁷ Âl-i İmrân, 3/187.

³⁸ Serahsî, *Usûl*, 1/372.

³⁹ Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/541.

⁴⁰ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-sahîh*, (Riyad: Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, 1419/1998), "el-Mesâcid", 13.

⁴¹ Serahsî, *Usûl*, 1/322; Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/545.

⁴² Müslim, "el-Eşribe", 9.

⁴³ Şenkîti, *Haberü'l-vâhid*, 237.

c. Başka bir rivayette Amr b. Süleym ez-Zerkâ'nın annesi şunları aktarmaktadır: "Biz Minâ'da iken aniden Ali (r.a) bir devenin üzerinde çıkageldi ve 'Resûlullah, bu günlerde yiyiniz içiniz, hiçbiriniz oruç tutmasın! diyor.' şeklinde sesleniyordu. Orda bulunan insanlar da Ali (r.a) henüz devesinin üzerinde iken onun sözüne tabi oldular."⁴⁴

d. Hz. Peygamber'in risaletini tebliğ etmeleri, kendisine indirilen emir ve yasakları bildirmeleri, hukuku icra etmeleri ve hükümleri uygulamaları maksadıyla değişik beldelelere elçi, yönetici, emir ve kâdılar gönderdiği tevâtür düzeyinde bilinmektedir. Kendilerine gönderilen kimselere iletilen mesaj, emir ve yasaklar genelde bir kişi tarafından nakledilmekteydi. Ayrıca tebliğ, emir ve yasaklarla muhatap olan kimselerin de bu kişileri, kabule şayan buldukları aktarılmaktadır. Aksi durumda elçi, yönetici vs. göndermenin hiçbir manası olmazdı. Örneğin Hz. Peygamber'in Ebû Bekir'i (r.a), hicretin dokuzuncu yılında hac emiri olarak tayini, Ali'yi (r.a) ganimetlerin taksimi ve gelirin beşte birini beytülmâle tahsisini sağlamak amacıyla Yemen'e emir olarak göndermesi gibi birçok bireysel/ferdî görevlendirmeleri bulunmaktadır. Şayet bir kişinin verdiği haber geçerli olmasaydı bu tür görevlendirmelerin yapılmaması icap ederdi. Dolayısıyla haber-i vâhidle amel etmek Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla da uyumludur.⁴⁵

1.1.3. İcmâdan Deliller

Birçok meselede aktarıldığı gibi haber-i vâhidle amel hususunda sahabenin icmâ' ettikleri nakledilmektedir. Örneğin Ebû Bekir (r.a), ninenin mirastan yararlanması hususunda kendi görüşünden dönüp ona 1/6 oranında pay verilmesiyle ilgili Muğire b. Şu'be ve Muhammed b. Mesleme'nin naklettiği haberle amel etmiştir.⁴⁶ Başka bir misalde ise Ömer (r.a) Mecûsilerden cizye alınmasına dair Abdurrahman b. 'Avf'ın aktardığı haberle amel etmiştir.⁴⁷ Ayrıca o, cenînin diyeti meselesinde de Hamel b. Mâlik'in rivayet ettiği habere göre uygulamada bulunmuştur.⁴⁸ Bir diğer örnekte ise Osman (r.a) "Nebi'nin (s.a.s), kocası öldürüldüğünde iddetini tamamlayıncaya kadar kendisine kocasının evinde kalmasını emrettiğini" aktaran Ebû Sa'îd el-Hudrî'nin kız kardeşi Furey'a bt. Mâlik tarafından nakledilen haberle amel etmiştir.⁴⁹ Bu konuda verdiğimiz örneklerin dışında birçok misal zikretmek mümkündür.⁵⁰

⁴⁴ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416/1995.), 2/11 (No. 567).

⁴⁵ Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/542-543; Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah ez-Zerkeşi, *Bahru'l-Muhît fi usûli'l-fikh* (b.y.: y.y., ts.), 4/259.

⁴⁶ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Süre et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. İbrahim 'Atve 'Avde, (Mısır: Mektebetu Mustafa el-Bâbiy el-Celiy, 1382/1962), "Kitâbu'l-Ferâid", 10 (No. 2100); Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/544.

⁴⁷ Ebû Davud Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Davud*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabiy,), "el-Harâc", 31 (No. 3045).

⁴⁸ Ebû Davud, "ed-Diyât", 21 (No. 4574).

⁴⁹ Ebû Davud, "et-Talâk", 44 (No. 2302).

⁵⁰ Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/543-544.

Sahabe dışında tâbiîn büyüklerinden Mesrûk (ö. 63/683), Ali b. el-Huseyn (ö. 94/712), Sa'îd b. Cübeyr (ö. 94/713), Sa'îd b. el-Müseyyeb (ö. 94/713), Ebû Seleme b. Abdurrahman (ö. 94/712-13), Hârice b. Zeyd (ö. 100/718-19), 'Atâ b. Yesâr (ö. 103/721), eş-Şa'bî (ö. 104/722), Tâvûs (ö. 106/725), Süleyman b. Yesâr (ö. 107/725) ve İbn Sîrîn (ö. 110/729) gibi alimler de haber-i vâhid konusunda sahabenin yolunu takip etmişlerdir. Ayrıca tâbiînden sonraki fakihlerin de benzer metodu izlediklerini söylemek yanlış olmayacaktır.⁵¹

Haber-i vâhidin hangi meselelerde delil olabileceği hususunda ihtilaf bulunmaktadır. Söz konusu haberlerin amelî konularda dayanak olarak kullanılabilmesinde büyük oranda görüş birliği bulunduğunu söylemek mümkündür.⁵² Aslında haber-i vâhidin kabulüyle ilgili ileri sürülen şartların genelde onun tespiti açısından ihtiyatlı davranıldığı göstermektedir. Haber-i vâhidin itikâdî meselelerde kanıt olarak kullanılıp kullanılmayacağı hususunda ise görüş ayrılığı bulunmaktadır. Sahabe döneminden itibaren birçok âlimin haber-i vâhidleri akaid konularında delil olarak kullandığı aktarılmaktadır.⁵³ Âmidî (ö. 631/1233) gibi usûlcüler karinelerle teyid edilmiş haber-i vâhidlerin mezkûr konuda delil olabileceğini kabul ederken, Zerkeşî (ö. 794/1392) ise meseleyle ilgili haberlerin genelinden/toplamından faydalandığı için haber-i vâhidin kesin bilgi gerektiren akaid konularında delil olarak kullanılabilmesini ileri sürmektedir.⁵⁴

1.2. Haber-i Vâhidin Kabul Şartları

Zannî delil olması ve râvilerin yanılma ihtimalinden dolayı haber-i vâhidin doğruluğunun tespiti ile ilgili bir takım şartlar ileri sürülmüştür. Bunların bir kısmı haberi nakleden râvilerle ilgiliyken diğer bir kısmı ise onun metniyle alakalıdır. Âlimlerin çoğu ilke olarak güvenilir ve âdil bir râvinin aktardığı haber-i vâhidi delil olarak kabul etmekle beraber haberin Kur'ân'ın muhkem nassına, mütevâtir habere, icmâ'a, selim aklın verilerine, tarihen sabit olaylara, tecrübe ve müşahedeye dayalı bilgiye aykırı olmaması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.⁵⁵ Haberi aktaran râvinin güvenilir, adil, müslüman, akıllı ve manayla rivayet edecekse âlim olması, haberin sıhhat açısından râvide aranan şartların bir kısmıdır. Mezkûr vasıflardan birinin eksikliği ya da yetersizliği haberin kabulünde tereddüde yol açar. Bahsi geçen şartların yanı sıra her ne kadar Hanefî

⁵¹ Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/545-547.

⁵² Buğda, "Fıkıh Usûlü Disiplininde Âhâd Haberin Bilgi ve Delil Değeri", 366.

⁵³ Serahsî, *Usûl*, 1/329-330; Ebû Abdurrahman el-Kâdî Berhûn, *Haberü'l-vâhid fî teşrî'l-İslamî ve hüciyettuh*, (Kahire: Mektebü't-Türasi'l-İslamiy, 1419/1999), 1/351.

⁵⁴ Zerkeşî, *Bahru'l-muhît*, 4/262.

⁵⁵ Cessâs, *Füsûl*, 3/113-114; Zerkeşî, 4/342; Semerkandî, *Mîzânu'l-usûl*, 432-434; Lahdar Lahdârî, *Teârudu'l-kıyas maa' haberi'l-vâhid ve eseruhu fî'l-fikhi'l-İslamî* (Daru İbn Hazm, 1427/2006), 53-60.

mezhebinin kurucu imamlarından farklı rivayetler bulunsa da İsa b. Ebân (ö. 221/836) gibi Hanefî usûlcüler bazı haber-i vâhidlerin kabulünde râvinin fakih olmasını şart koşar.

Haber-i vâhidin sıhhati konusunda İmam Mâlik, haberin Medine ehlinin ameline ters düşmemesini şart koşmaktadır. Ona göre Medine'deki uygulamaya muhalif olan haber-i vâhidlerin Hz. Peygamber'e nisbeti sahih değildir. İmam Mâlik, bu şartın gerekçesi olarak onların amelinin bin kişinin bin kişiden rivayeti olduğunu söyler. Sözkonusu nedenden dolayı Medinelilerin ameline aykırı görünen haber-i vâhid aslında meşhûr rivayete aykırı düşmüş sayılacağından ona itibar edilmez. Haberinin sıhhati konusunda Hanefîler nakledilen haberin umûmu'l-belvâya aykırı olmamasını şart koşmaktadırlar. Onlara göre bu tür haberlerden çoğunluğun bilgi sahibi olması gerektiğinden onların bilgisinin aksi yönde aktarılan haber kabul edilmez.⁵⁶

1.3. Haber-i Vâhidin Bilgi Değeri

Âlimlerin çoğu özellikle ehl-i sünnet bilginleri haber-i vâhidle amel edilebileceği konusunda görüş birliği içerisindeyler. Fakat haber-i vâhidin ifade ettiği bilgi değeri hususunda bahsi geçen âlimler farklı düşünmektedirler. Bunlardan bir kısmına göre haber-i vâhid kesin bilgi ifade ederken bazılarına göre zannî bilgiye delâlet etmektedir. İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) aktardığına göre Hüseyin b. Ali el-Kerâbisî (ö. 248/862), Haris b. Esed el-Muhâsibî (ö. 243/857), Davud Zâhirî (ö. 270/884), İbn Huveymindâd (ö. 400/1010), bazı ehl-i hadis bilginleri ve aktarılan bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel haber-i vâhidin kesin ilim ifade ettiği kanaatinde olan âlimlerden bazılarıdır.⁵⁷ İbn Huveymindâd'dan İmam Mâlik'in de bu görüşte olduğu yönünde bir nakil bulunsa da fikhî tercihleri ve Mâlikî fakih ve usûlcülerin rivayetleri incelendiğinde bu isnadın yanlış olduğu söylenebilir. Ayrıca Zerkeşî, Muhâsibî'nin de nispet edilen görüşün aksine bir kanaate sahip olduğunu iddia etmektedir.⁵⁸

Haber-i vâhidin kesin bilgi ifade ettiğini iddia eden âlimlerin görüşlerine dayanak olarak ileri sürdükleri deliller arasında şunlar bulunmaktadır:

a. Dinî meselelerle alakalı olarak Hz. Peygamber'in sözlerinin tamamı Allah tarafından bildirilen bir vahiydir. Allah da Kur'ân'da, gönderdiği vahyi koruyacağını belirtmiştir.⁵⁹ Allah'ın koruması altında olması hasebiyle vahiyden bir şeyin

⁵⁶ Semerkandî, *Mîzânu'l-usûl*, 434; Sadrettin Buğda, "Cumhurun Haber-i Vâhid Çerçevesinde Umûmu'l-Belvâya İlişkin Değerlendirmeleri", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2021), 205-206.

⁵⁷ Abdulaziz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 2/539-540; Zerkeşî, *Bahru'l-muhît*, 4/262; Semerkandî, *Mîzânu'l-usûl*, 448-450; Buğda, "Fıkıh Usûlü Disiplininde Âhâd Haberinin Bilgi ve Delil Değeri", 363; Tacettin Çetintürk, "Mezheplerin Haber-i Vâhid İle Amel Etmek İçin Benimsedikleri Şartlar Ve Bu Şartların Hükümlere Etkisi -Kitâbu'l-Cenâiz Özelinde-", *Van İlahiyat Dergisi*, 9/15 (Aralık 2021), 64-65.

⁵⁸ Zerkeşî, *Bahru'l-muhît*, 4/262.

⁵⁹ el-Hicr, 15/9.

kaybolmayacağı veya tahrif edilemeyeceği kesindir. Aynı durum vahye dayalı Hz. Peygamber'in sözleri için de söz konusudur.⁶⁰

b. Sözkonusu görüşü savunan âlimlere göre şayet haber-i vâhid, kesin bilgi ifade etmeyip içinde vehim, hata ve yalan barındırıyor olsa böyle bir delille amel edilmesi caiz olmazdı. Zira bahsi geçen durumda Allah ve Rasûlü, meşrû kılmadıkları halde hükümlerin onlara isnadı sözkonusu olmuş olurdu ki bu da doğru bir yöntem olmazdı. Halbuki Allah kesin bir şekilde batıl, hata ihtimali bulunan ve yalancılardan usûl olarak belirlediği bir delile göre amel edilmesini zorunlu kılmamıştır. Bahsi geçen nedenden dolayı haber-i vâhidin kesin bilgiye delâlet ettiği doğrudur.⁶¹

c. Allah, Hz. Peygamber'e ulaşınca kadar kesintisiz bir biçimde güvenilir râvilerin aktardıkları âhâd haberle amel etmeyi müslümanlara farz kılmış, dini meselelerle alakalı olarak zanna dayanmayı veya bilgi sahibi olmadan hüküm vermeyi yasaklamıştır.⁶² Şayet delil olarak kabul gören haberde; yalan, hata ve vehim ihtimali bulunsaydı bu durumda Allah bilgi sahibi olmadan bir şey hakkında konuşmayı emretmiş olurdu ki bu muhaldir.⁶³

d. Hz. Peygamber, dinin tebliği konusunda korunmuştur⁶⁴ ve bu husus kıyamete kadar da devam edecektir. Sözkonusu tebliğ, onun döneminde yaşamış kimselere nasıl yapılmışsa bize de benzer şekilde yapılmaktadır. Bu nedenle din konusunda, Hz. Peygamber'e ulaşınca kadar güvenilir râvilerin kesintisiz bir biçimde birbirlerinden naklettikleri ne varsa hatadan korunmuştur ve sonraki nesiller için kesin bilgi ifade etmektedir.⁶⁵

Fakih ve usûlcülerin cumhûru, bahsi geçen âlimlerin aksine haber-i vâhidin kesin değil de zannî bilgi ifade ettiği görüşünde birleşmektedirler. ⁶⁶ Bu düşünceyi paylaşan âlimlerin dayandıkları deliller ise şunlardır:

a. Eğer, haber-i vâhid kesin bilgi ifade etseydi, mütevâtir haberlerin gerektirdiği gibi, haberlerin tamamı kati bilgi ifade etmeliydi. Ayrıca haberi nakledenlerin ayırtedici özelliklerinin farklılığı da haberin sıhhati konusunda etkili olmamalıydı. Örneğin bu

⁶⁰ Hassân b. Muhammed Huseyn Felembân, *Haberu'l-vâhid izâ hâlefe 'amel-i ehli'l-Medîne Dirâseten ve Tatbiken*, (İmârât: Dârü'l-Buhûs li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve İhyâi't-Turâs, 1421/2000), 48-50.

⁶¹ Felembân, *Haberu'l-vâhid izâ hâlefe 'amel-i ehli'l-Medîne*, 48-50.

⁶² el-A'râf, 7/33, Yûnus, 10/36.

⁶³ Felembân, *Haberu'l-vâhid izâ hâlefe 'amel-i ehli'l-Medîne*, 48-50.

⁶⁴ el-Mâide, 5/67.

⁶⁵ Felembân, *Haberu'l-vâhid izâ hâlefe 'amel-i ehli'l-Medîne*, 48-50.

⁶⁶ Abdulaziz el-Buhâri, *Keşfu'l-esrâr*, 2/538; Felembân, *Haberu'l-vâhid izâ hâlefe 'amel-i Ehli'l-Medîne*, 46-50; Yavuz Gönan, Hanefî Âlimlerine Göre Haber-i Vâhid, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Bursa 2010, 179-180..

durumda çocukla yetişkinlerin, kafirle Müslümanların, âdil kimselerle fasık kişilerin naklettikleri haberlerin aynı değere sahip olmaları gerekirdi.⁶⁷

b. Peygamberler, insanlara elçilik davalarını ilan ettikleri vakit bundan haberdar olanlarda ilim meydana gelmeli ve peygamberler iddialarını ispat için mucize ve delil izhar etmemeliydiler. Dolayısıyla Hz. Peygamber, bir gece Mescid-i Aksâ'ya ve oradan da göğe yükseldiğini bildirdiğinde inasanlardan hiç kimse onu inkara meyletmemeliydi.⁶⁸

c. Şayet haber-i vâhid kesin bilgi ifade etseydi hakkında haber bulunan bir konuda âlimler ihtilafa düşmekten uzak durmalıydılar.⁶⁹

d. Haber-i vâhid, mütevâtir haberle çelişmemeli ve derece olarak ondan sonraya bırakılmamalıydı.⁷⁰

2. Kıyas ve Kıyasın Kabul Şartları

Sözlükte kıyas kelimesi “takdir, ölçme, şiddet ve eşitlik” mânalarına gelmektedir.⁷¹ Sözlük manasıyla uyumlu bir biçimde terim olarak kıyas dil, mantık ve fıkıh ilimlerinin her birinde o alanın muhtevasına uygun şekilde tanımlanmıştır. Dille alakalı ilimlerden sarf ve nahivde kıyas, tümevarım yöntemiyle elde edilen ölçüye denirken, mantıkta ise doğruluğu tartışmasız kabul edilen en az iki mukaddimededen zorunlu bir biçimde üçüncü bir önermeye ulaştıran akıl yürütmeyi ifade eder.⁷² Fıkıh usûlünde kıyası tanımlamanın zorluğuna dikkat çeken Cüveynî (ö. 478/1085), doğruya en yakın tanımın Bakıllânî'ninki (ö. 403/1013) olduğunu söyler.⁷³ Buna göre kıyası, “Bir hükmün ispatı ya da nefyi için aralarındaki ortak bir durumdan dolayı bilinenin bilenene hamli.” biçiminde açıklanmaya çalışılır. İstilâhî olarak kıyasın tanımlanmasının güçlüğü sebebiyle Serahsî ve Pezdevî (ö. 482/1089) gibi usûlcüler tanım yerine kıyasın şart, rükün ve vasfın geçişliliği gibi özelliklerini zikrederek konuyu açıklamışlar.⁷⁴ Bahsi geçen nedenden dolayı kıyas daha sonraları “aralarındaki ortak vasfa veya benzerliğe binaen, hakkında açık hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü, hükmü açıkça belirtilen meseleye göre belirlemek” biçiminde ifade edilmiştir.⁷⁵ Ayrıca fıkıh eserlerinde kıyas kavramı, “salt düşünme, doğruya ulaştıran delil” ve birçok istidlâl türünü belirtmek için kullanıldığı gibi

⁶⁷ Felembân, *Haberu'l-vâhid izâ hâlefe 'amel-i Ehli'l-Medîne*, 50-52.

⁶⁸ Felembân, *Haberu'l-vâhid izâ hâlefe 'amel-i Ehli'l-Medîne*, 50-52.

⁶⁹ Felembân, *Haberu'l-vâhid izâ hâlefe 'amel-i Ehli'l-Medîne*, 50-52.

⁷⁰ Felembân, *Haberu'l-vâhid izâ hâlefe 'amel-i Ehli'l-Medîne*, 50-52.

⁷¹ Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mükrim b. Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Şadr, ts.), “Kys”, 6/187.

⁷² H. Yunus Apaydın, “Kıyas (Fıkıh)”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Erişim 05 Aralık 2021).

⁷³ İmamü'l-Haremeyn Ebu'l-Meâllî Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî, *el-Burhân*, thk. Abdulazim ed-Dîb (1399), 2/745.

⁷⁴ Serahsî, *Usûl*, 2/143.

⁷⁵ Apaydın, “Kıyas (Fıkıh)”, (Erişim 05 Aralık 2021).

re'y, şer'iatın içeriği akılla kavranabilen ve ta'lil edilebilen kısmı ve genel ilke manasında da kullanılmaktadır.⁷⁶

Debûsî'ye (ö.430/1039) göre sahih kıyasın oluşması için şu şartlara sahip olması gerekir: a- Asılda bulunan hüküm başka bir nass tarafından ona has kılınmış olmamalıdır. b- Aslın içerdiği hüküm genel kaideye uygun olmalı ve ona aykırılık arz etmemelidir. c- Nassta bulunan şer'î hüküm, değişime uğramadan olduğu gibi fer'e geçmelidir. d- Asılda mevcut olan hüküm ta'lilden sonra da ta'lil işleminden önceki gibi kalmaya devam etmelidir.⁷⁷

2.1. Kıyasın Bilgi Değeri

Fıkıh usûlünde hüküm, mükellefin fiillerine yönelik şârî'in hitâbı ya da hitâbın eseri biçiminde tanımlanmaktadır.⁷⁸ Bu nedenle hükme ya haber ya da istinbât vasıtasıyla ulaşılır. Hükme ulaştıran bu yollardan her birinden elde edilen bilginin değeri farklı olmaktadır. İmam Şâfiî (ö. 204/920) delillerle ulaşılan bilginin değerini ikiye ayırmıştır. Ona göre sübût ve delâleti kesin olan nasslarla elde edilen hüküm "zahir ve batında hak olan hükümdür" ve bu tür hükümler kesin bilgi ifade ederler. Diğeri de ya sübût ve delâleti kat'i olmayıp zannî olan nasslarla ya da icmâ ve kıyasla ulaşılan hükümlerdir bunlar "zahirde hak olan hüküm" olduğundan zorunlu ilim oluşturmaz.⁷⁹ Benzer şekilde Cessâs (ö.370/980) ve Debûsî gibi âlimler de delilleri, bilgi değeri açısından ikiye ayırıp onları kesin bilgiye veya zann-ı gâlibe ulaştıranlar şeklinde belirtmişlerdir. Onlara göre, birinci çeşit deliller kesin bilgiye, ikinci tür ise re'y-i gâlibe ve zannı ekbere ulaştırmaktadır. Cessâs re'y-i gâlib ve zann-ı ekber diye belirttiği bilgiye ulaştıran delilleri icthâh kavramı altında toplamış kıyası da bunların arasında zikretmiştir.⁸⁰

Nassların metinlerindeki ifade ve işaretler her zaman aynı seviyede olmadıklarından ulaşılan hükümlerin bilgi değeri de çoğu zaman farklı olmuştur. Nasslardan istinbat yoluyla elde edilen hükümlerin bilgi değeri çoğunlukla zan olarak kabul edildiği halde, sözkonusu zan her vakit aynı düzeyde görülmemiştir. Delâletin açıklık ve kapalılık durumuna bağlı olarak, farklı destekleyici unsurların yardımıyla zann-ı galiple ulaşılan manalar olduğu gibi düşük ve zayıf seviyede tespit edilen anlamlar da bulunmaktadır. Dolayısıyla karineler çoğaldıkça zannî mananın kat'îliğe olan yakınlığı da artmaktadır.

⁷⁶ Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 3/395-398; Rifat Yıldız, "Kıyas İşleminde Teâruz ve Tercih" *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 12 / 1 (Haziran 2021), 12-13.

⁷⁷ Ebû Zeyd Ubeydullah b. Ömer İsa ed-Debûsî, *Takvîmu'l-edille fi usûli'l-fikh*, (Beyrut: Dâru Kütubi'l-İlmiyye, 1421/2001), 279.

⁷⁸ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/122.

⁷⁹ Muhammed İdris Şâfiî, *er-Risale*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, (Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, ts.), 478-479

⁸⁰ Cessâs, *el-Fusûl*, 4/9-11; Debûsî, *Takvîmu'l-edille*, 272.

Genelde hakkında nass bulunmayan meselelerde şer'î hükmü elde etme yollarının en yaygın ve önemlilerinden biri görülen kıyasın bilgi değeri, çoğunlukla zann-ı gâlip olarak kabul edilmiştir. Fakat İsnævî gibi bazı Şâfiî usûlcüler, dayandığı mukaddimelerin derecelerine göre kıyası katagorize ederek onun kat'î ya da zannî olabileceğini belirtirler. Bahsi geçen anlayışa göre; kıyası meydana getiren iki öncülde hükmün illetinin tespiti ve bunun fer'de bulunuyor olduğunun bilinmesi durumunda oluşan kıyas kesin olur. Ayrıca sözkonusu iki öncülde biri veya ikisi zannî olduğunda kıyas zannî kabul edilir.⁸¹ Aslında bu görüş dikkatlice incelendiğinde iki öncülün kat'îliğiyle kıyasta oluşan kat'îlik, onun bilgi değerinde olmayıp, illetin asıl ve fer'de tespitiyle ilgili kat'îliktir. Bu nedenle söz konusu durumun kıyasın bilgi değerine etkisi mevzubahis değildir. İsnævî'nin (ö. 772/1370) de belirttiği gibi iki öncülü kesin bir biçimde bilinen kıyas yoluyla hükümlere ulaşılsa ve bunlar kesin kıyas olarak isimlendirilse de aslında bunlar vasıtasıyla ulaşılan hüküm, müctehidin faaliyetiyle elde edildiğinden yine de zannîdir.⁸²

3. Haber-i Vâhidin Kıyasa Çelişme Meselesi

Sünnetin delil olma hususu genelde haber-i vâhidin hüccet oluşuyla bağlantılıdır. Zira sünnetin çoğu haber-i vâhid yoluyla gelmektedir. Bu nedenle haber-i vâhidin delil olarak reddi durumunda sünnetin çoğunun terki sözkonusu olmaktadır.⁸³ Ebû Hanife (ö. 150/767), İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi âlimlerin çoğunluğuna göre haber-i vâhid şer'î bir delildir.⁸⁴ Ancak haber-i vâhidin kıyasa çelişmesi durumunda hangi delilinin öncellenip baz alınacağı konusunda âlimler arasında ihtilaf bulunmaktadır. Bu görüş ayrılıklarının sonucu olarak da fürû meselelerin birçoğunda farklı hükümlere varılmıştır. Ebû Hanife, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'in de yer aldığı âlimlerin çoğunluğuna göre haber-i vâhidle kıyasın çelişmesi durumunda öncelik haber-i vâhide verilir.⁸⁵ Birkaç farklı uygulamaları bulunsa da kıyasın, haber-i vâhid delilinden öncelikli olduğunu savunan âlimlerin önde gelenlerinden biri olarak İmam Mâlik zikredilebilir. Ona göre amel hususunda kıyas, haber-i vahidden önceliklidir. Çünkü selefın kıyasın delil oluşu hususunda icmâ'ı bulunmaktadır. Ayrıca kitap, sünnet ve icmâ' delil olma yönünden haber-i vâhiden daha güçlüdür. Dolayısıyla icmâ' ile tespit edilmiş bir delil daha kuvvetlidir. Kıyasın haber-i vâhidle çelişmesi durumunda ravinin fakih olmaması halinde kıyasın öncelleneceği görüşü Ebû Hanife ve arkadaşlarına isnad edilse de aslında bu görüşün İsa b. Eban'a ait olduğunu söylemek mümkündür. Zira

81 Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *el-Mahsûl fî 'ilmi usûli'l-fikh*, thk. Taha Cabir Feyyâd el-'Alvânî. (Beyrut: Müessetü'r-Risâle, ts.), 5: 122-123.

82 Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî el-İsnævî, *Nihayetü's-sû'l fî şerhi'l-usûl*, (b.y: 'Âlemu'l-Kutub, ts.), 4/27.

83 Felebân, *Haberu'l-vâhid izâ hâlefe 'amel-i ehli'l-Medîne*, 37.

84 Şihâbüddîn Ebu'l-Abbas Ahmed b. İdrîs el-Karâfi, *Şerhu tenkîhu'l-füsûl*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424/2004), 278.

85 Debûsî, *Te'sisu'n-nazar*, 99-103; Âmidî, *el-İhkâm*, 2/142.

Debûsî meseleyle ilgili birçok örnek zikrederek Ebû Hanife ve arkadaşları tarafından haber-i vâhidin kıyasa tercih edildiğini belirtmektedir.⁸⁶ İsa b. Ebân ise râvinin fakih olması durumunda haber-i vâhidi kıyasa tercih ederken aksi durumda kıyası haber-i vâhide öncelemektedir.⁸⁷

Haber-i vâhidin kabulü için râvinin fakih olma şartını ileri sürdüğü iddia edilen âlimlerden biri de İmam Mâlik'tir.⁸⁸ Karâfi'ye (ö. 684/1285) göre İmam Mâlik, fakih olmayan râvinin hata yapabilme olasılığı nedeniyle aktardığı rivayete ihtiyâtle yaklaşmaktadır.⁸⁹ Mâlikî âlimlerinden İbnü'l-Kassâr (ö. 397/1007), İbn Rüşd (ö. 520/1126) ve Karâfi'ye göre şayet bir meselede haber-i vâhid ile kıyas çelişir, araları uzlaştırılmaz ve onlarla aynı anda amel mümkün olmazsa, kıyas haber-i vâhide tercih edilir.⁹⁰

Haber-i vâhidin kıyasla teâruzu durumunda hangisinin tercih edilmesinin gerektiğiyle ilgili olarak Ebû'l-Hüseyin el-Basrî (ö. 436/1044), mutlak bir görüş belirtmeyip konuyla ilgili özetle şunları söylemektedir: "Şayet haber-i vâhidle çelişen kıyasın illeti, kat'î bir nassa belirlenmiş ve haber de mezkûr kıyasın gereğini geçersiz kılıyorsa bu durumda kıyasın tercih edilmesinin gerekliliği hususunda herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Zira illete göre nass olan, hüküm bakımından da nass gibidir. Bu durumda haber-i vâhidin söz konusu nassa aykırı olması uygun değildir. Eğer kıyasın illeti, kesin değil de zannî bir nasstan elde edilir ve o kıyasla haber-i vâhid arasında bir teâruz söz konusu olursa kıyas yerine haber-i vâhidle amel görüş birliğiyle, daha doğru olur. Çünkü bahsi geçen meselede haber-i vâhid sarîh bir biçimde hükme delâlet etmektedir. Diğer yandan kıyas işleminde tespit edilen illete delâlet eden haber ise dolaylı şekilde hükmü göstermektedir. Bu nedenle kıyasın illetinin, zannî bir asıldan istinbat edilmesi durumunda haber-i vâhidin tercih edilmesinin daha uygun olacağı hususunda görüş ayrılığı bulunmamaktadır."⁹¹

Kıyasla haber-i vâhidin çelişmesi durumunda hangisinin tercih edileceğiyle ilgili Âmidî, şöyle demektedir: "Bu konuda şöyle demek daha doğrudur: Bu durumda haber-i vâhidin metninin delâleti ya kesin ya da zannî olur. Şayet haberin metni kat'î olursa bu durumda kıyasın illeti için iki durum söz konusu olur ki illet ya nass yoluyla belirlenmiş

⁸⁶ Ebû Zeyd Ubeydullah Ömer b. İsa ed-Debûsî, *Te'sisu'n-nazar*, thk. Mustafa Muhammed el-Kabbânî (Beyrut: Dâru İbn Zeydûn, ts.), 99-103.

⁸⁷ Cessâs, *el-Fusûl*, 3/129.

⁸⁸ Karâfi, *Şerhu tenkîhu'l-füsûl*, 288.

⁸⁹ Karâfi, *Şerhu tenkîhu'l-füsûl*, 288.

⁹⁰ Ebû Velid İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsîl*, (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, 1408/1988), 17/604; Karâfi, *Şerhu tenkîhu'l-füsûl*, 301; Özdemir, "İmam Mâlik'in Metodolojisinde Haber-i Vâhidin Kaynak Değeri", 207.

⁹¹ Ebû'l-Hüseyin Muhammed b. Ali b. Tayyib el-Basrî, *Kitâbu'l-Mu'temed fi usûli'l-fikh*, thk. Muhammed Hamidullah (Dımaşk: el-Ma'hedu'l-İlmiyyî el-Fransiyyî li'd-Dirâseti'l-'Arabiyye, 1385/1965), 2/202-203.

ya da istinbat edilmiştir. Eğer illet, nass vasıtasıyla tespit edilmişse biz, 'Kıyasın illetinin nass tarafından belirlenmiş olması onu kıyas olmaktan çıkarmaz.' deriz. Söz konusu durumda illeti belirleyen nass delâlet açısından ya haber-i vâhidle aynı ya ondan üst ya da alt düzeydedir. Şayet illeti belirleyen haber-i vâhidle aynı derecede olursa haberin tercih edilmesi daha uygun olur. Zira haber-i vâhidin hükme delâleti doğrudan, illetin nassa isnadı sebebiyle ise dolaylıdır. Eğer illetin dayandığı nass haberden daha alt düzeyde ise haberin hükme delâleti vasıtasız olduğundan onunla amel etmek evladır. Önceki iki durumun aksine illetin dayandığı nassın haber-i vâhiden daha güçlü bir delil olması halinde illetin fer'de mevcudiyeti ya kesin ya da zannîdir. Şayet illetin fer'de sübutu kesinse kıyas haber-i vâhide tercih edilir, illetin fer'de mevcudiyeti zannî ise zahir olan görüşe göre tevakkuf⁹² edilir. Zira nassın illete delâleti her ne kadar râcih olsa da hükme delâleti illet vasıtasıyla olduğunda dolaylıdır. Haber-i vâhidin hükme delâletiyse vasıtasızdır. Şayet illet istinbat edilen türden ise her durumda haber-i vâhid kıyasa tercih edilir. Bunun dayanağı da nass, icmâ' ve akıldır."⁹³

Yapılan nakillerden de anlaşıldığı gibi genel olarak İmam Mâlik'in aralarında teâruz olması durumunda kıyası haber-i vâhide tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bu tutum haberin delil oluşundan değil tamamıyla onun sıhhatine yönelik ihtiyâttan kaynaklanmaktadır. Haber-i vâhidle kıyasın çelişmesi durumunda takip edilen başka bir yol da İmam Mâlik, İsa b. Ebân ve sonraki Hanefî fakih ve usûlcülerin yöntemidir. Onlara göre kıyasla haber arasında teâruz olur ve haberi aktaran râvi fakih olursa haber tercih edilir, râvi fakih olmazsa kıyas öncelenir. Söz konusu yöntemde râvinin fakih olmasına yönelik vurgu yapılarak tercihe gidilmiştir. Ebû'l-Hüseyn el-Basri ve Âmidî gibi usûlcülerin içinde yer aldığı bir kısım âlim, haberin metni ve kıyasın illetinin tespitiyle ilgili bir takım incelemeyle ancak bir sonuca varılabileceğini ifade etmişlerdir. Bahsi geçen âlimlere göre tespit edilen illetin dayandığı delil haber-i vâhiden daha güçlü olur ve illet nassla tespit edilirse kıyas haber-i vâhide tercih edilir.

3.1. Haber-i Vâhidin Kıyasa Takdim Edilmesini Uygun Görenlerin Gerekçeleri

Haber-i vâhidle kıyasın çelişmesi durumunda râvinin adil ve zabt ehli olması şartıyla haberin tercih edilmesi gerektiğini İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, hadis imamlarının çoğu, Ebû'l-Hasan el-Kerhî, tercih edilen görüşe göre Ebû Hanife gibi âlimler

⁹² Tevakkuf kelimesi sözlükte "durmak, beklemek" anlamındaki vakf kökünden türemiştir. Teâruz halinde olan delillerin arasındaki ihtilâfı gidermek amacıyla başvuru yollarından biridir. Kavram olarak tevakkuf, belirli yolla çelişkileri giderilemeyen iki delille de amel etmeyip bir tercih sebebi bulana kadar beklemek anlamına gelmektedir. Tevakkuf kavramına fıkıh usulünde delillerin teâruzu bölümünde yer verilmiştir. Delillerden birinin diğerine tercih edilemediği hallerde müctehid iki delilden istediğiyle amel eder ya da yeni bir delil bulununcaya kadar herhangi bir görüş açıklamaz. bk. Osman Demir, "Tevakkuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Şubat 2022).

⁹³ Âmidî, *el-İhkâm*, 2/142-143.

savunmaktadırlar.⁹⁴ Haber-i vâhidin kıyasa göre öncelikli delil oluşunu kabul eden âlimler görüşlerini teyit etmek amacıyla birçok delil ileri sürmektedirler. Bunlardan bir kısmı şunlardır:

a. Sözkonusu görüş sahiplerinin dayandığı delillerin ilki Hz. Peygamber'den rivayet edilen bir hadistir. Nakledildiğine göre Hz. Peygamber Muaz'ı (r.a) Yemen'e kadı olarak görevlendirdiğinde aralarında şöyle bir diyalog geçer: Hz. Peygamber 'Sana bir mesele geldiğinde neye göre hükmedeceksin?' diye sorduğunda Muaz 'Allah'ın kitabıyla' cevabını verir. Hz. Peygamber de 'Meselenin çözümünü onda bulamazsan neyle karar vereceksin?' dediğinde Muaz 'Allah'ın Resûlü'nün sünnetiyle' yanıtını verir. Daha sonra Hz. Peygamber 'şayet onda da gerekli hükmü bulamazsan neye göre karar vereceksin?' deyince Muaz 'kendi ictihadımla hükmederim' der."⁹⁵ Bu rivayette görüldüğü gibi Muaz (r.a) mütevâtir ve ahâd ayırımı yapmadan sünnetle ameli kıyastan önce zikretmiş, Hz. Peygamber de 'Allah'ın elçisinin elçisini Allah'ın ve Resûlü'nün razı olacağı hükme muvaffak kılan Allah'a hamdolsun.'" diyerek onu teyit etmiştir.⁹⁶

b. Haber-i vâhidi kıyasa tercih edenlerin gerekçelerinden biri sahabe icmâ'idır. Sahabe kendilerine rivayet edilen haber nedeniyle daha önce kendi görüşleriyle vermiş oldukları birçok hükümden geri adım atmışlardır. Nitekim Ebû Bekir (r.a) kendisine aktarılan bazı haberlerden dolayı kendi görüşüyle vermiş olduğu hükümden dönmüştür. Benzer şekilde Ömer (r.a) ceninin diyeti ve elin parmaklarının diyetlerinin eşitliğiyle ilgili varmış olduğu hükmü konuyla ilgili aktarılan haber vasıtasıyla terketmiştir.⁹⁷

⁹⁴ Muhammed Emin Emîr Pâdişah, *et-Teysîru't-tahrîr*, (Mekke: Dâru'l-Bâz, ts.), 3/116; Mustafa Saidhan, *Eserul ihtilâf fi'l-kavâ'id-i-usûliyye fi'l-ihtilâfî'l-fukahâ*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982), 411-412. Gerçi bazı araştırmacılar tarafından Ebû Hanife'nin haber-i vâhidi kabul edilemez şaz hadislerden saydığı yönünde iddialar bulunsa da sözkonusu tezlerin gerçeği yansıtmadığını söylemek mümkündür. Zira Debûsî'nin de işaret ettiği gibi birçok konuda Ebû Hanife teâruz durumunda haber-i vâhidi kıyasa takdim ettiği görülmektedir. Ayrıca Ebû Hanifenin haber-i vâhidleri şaz kabul ettiği yönündeki iddialara dayanak olarak gösterilen kaynaklardaki lafızların yanlış tercüme edildiği görülmüştür. bk.. Ebû Yusuf Yakup b. İbrahim, er-Red 'alâ siyeri'l-Evzâî, (Mısır: Vekilu Lücneti İhyâi'l-Me'ârifî'n-Nu'mâniyye, ts.), 41-42; Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, Kitâbu'l-asl, (Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1410/1990), 1/399; Debûsî, Tesisu'n-nazar, 99; İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebû Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989), 147; Rıza Korkmazgöz, "Kelâm İlminde Haber-i Vâhidin Bilgi Ve Delil Değeri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18 / 1 (Mayıs 2018), 235; Konuyla ilgili Memlükler dönemi Hanefî fakihlerinin farklı tutumları olduğuna dair iddia için bk. Bekir Karadağ, *Mısır Hanefîliği (Memlükler Dönemi Hanefî Fıkıh Düşüncesi)* (İstanbul: Astana Yayınları, 2020), 85-88.

⁹⁵ Tirmizî, "el-Ahkâm", 3 (No. 1327).

⁹⁶ Âmidî, el-İhkâm, 2/144.

⁹⁷ Ebû'l-Hüseyn Basrî, *Mu'temed*, 2/656-658; Serahsî, Usûl, 1/339; Abdulaziz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 2/552; Âmidî, el-İhkâm, 2/144.

c. Mezkûr görüş sahiplerinin dayandığı bir diğer delil ise haber-i vâhidin kıyas işlemiinde asıl olarak kullanılıyor olmasıdır. Onlara göre aslın fer' den dolayı terkedilmesi uygun değildir.⁹⁸

d. Söz konusu âlimlere göre haber-i vâhid bizzat Hz. Peygamber' den işitilen söz konumundadır. Bu nedenle haber-i vâhid delil olarak kıyastan daha evladır.⁹⁹

e. Konuya dayanak olan bir diğer gerekçeye göre haber-i vâhidle tespit edilen hüküm Hz. Peygamber' in sözüne istinat eder. Kıyasa varılan hüküm ise Hz. Peygamber' in sözüne aracı yoluyla dayanmaktadır.¹⁰⁰

f. Âmidî' ye göre haber-i vâhid delil olma açısından kıyastan daha ağır bastığından ve ayrıca zann-ı galip oluşturduğundan kıyasa tercih edilmelidir. Çünkü haber hususunda yapılan işlemlerin azlığı sebebiyle onda yapılan ictihatta ve onun rivayetinde hata ihtimali kıyasa göre daha azdır. Zira haber-i vâhidle ilgi ictihat râvinin adaleti, haberin hükme delâleti ve kendisiyle amel edilebilirliği gibi üç faaliyetin dışına çıkmamaktadır. Kıyas işlemiinde ise bahsi geçen işlemlere ek olarak kıyasın dayandığı aslın ta' lile uygun olup olmadığı, talile açıksa, uygun vasfın tespiti, bu da gerçekleşince vasıflar arası teâruz olup olmadığı gibi birçok işleme gerek duyulmaktadır. Haberinin tespiti hususunda üç işlemi gerçekleştirmek yeterli iken kıyas faaliyetinde yaklaşık altı-yedi aşamayı geçmek gerekmektedir. Haber-i vâhidin tespiti için gerekli üç işlemde hata yapma ihtimali kıyas için gerekli olan yedi işlemde daha azdır. Dolayısıyla haberin takdimi daha uygundur.¹⁰¹

g. Haber-i vâhidi kıyasa takdim edenlerin gerekçelerinden bir diğeri de Hz. Peygamber' in sözü olması itibariyle delil olma açısından haberin aslının kesinlik arzemesidir. Zira haber-i vâhid aslı itibariyle değil nakli itibariyle şüphe ve hata barındırmaktadır.¹⁰²

3.2. Kıyasın Takdim Edilmesini Uygun Görenlerin Gerekçeleri

Bir konuda haber-i vâhidle kıyasın çelişmesi durumunda kıyasın öncellenmesi gerektiği görüşüne sahip olan âlimler de kendi düşüncelerini teyit amacıyla birtakım gerekçeler ileri sürerler. Bahsi geçenlerin kendi anlayışlarını teyit amacıyla dayandıkları deliller şunlardır:

a. Gerekçelerden biri haber-i vâhidle kıyas çeliştiğinde şayet nakledilen haberin râvisi fakih değilse kıyas, habere takdim edilir. Zira haberlerin çoğu lafiz yerine mana ile aktarıldığından râvinin fakih olmaması durumunda haberin temel manasını değiştirecek

⁹⁸ Ebû'l-Hüseyin Basrî, *Mu'temed*, 2/656-658; Âmidî, *el-İhkâm*, 2/144.

⁹⁹ Ebû'l-Hüseyin Basrî, *Mu'temed*, 2/656-658; Âmidî, *el-İhkâm*, 2/144.

¹⁰⁰ Ebû'l-Hüseyin Basrî, *Mu'temed*, 2/656-658; Âmidî, *el-İhkâm*, 2/144.

¹⁰¹ Âmidî, *el-İhkâm*, 2/145.

¹⁰² Ebû Ya'la Muhammed b. Hüseyin el-Ferrâ, *el-'Udde fî usûli'l-fikh*, (Riyad: y.y, 1410/1990), 3/891; Abdulaziz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 2/552; Mustafa Saidhan, *Eserü'l-ihtilâf*, 413.

lafızlarla nakil sözkonusu olabilir. Bu durumda hadis, kıyasla çelişirse kıyasın takdimi daha uygun olacaktır.¹⁰³

b. Mezkûr görüşü benimseyen âlimlerin ileri sürdükleri gerekçelerden bir diğeri de sahabe uygulamasıdır. Bu âlimlere göre sahabe, kıyasla haber-i vahid çeliştiğinde haberle amel etmez kıyası tercih ederlerdi. Nitekim Ebû Bekir, Ömer, Ali, İbn Abbas (r.a) gibi sahabiler kıyasa aykırı olan birçok rivayetle amel etmemişlerdir.¹⁰⁴

c. Kıyasın haber-i vâhide takdim edileceğini savunan âlimlere göre kıyas, haber-i vâhiden daha güvenilirdir. Çünkü haberi nakleden ravinin yanılması ve yalan söylemesi mümkünken bu durum kıyas için sözkonusu değildir. Zira haber-i vâhid tahsîse elverişli olduğu halde kıyasta tahsîs mümkün değildir. Bu nedenle kıyas daha uygun bir delildir.¹⁰⁵

d. İbn Rüşd, haber-i vâhidin Medine ehlinin uygulamasına ve kıyasa aykırı olması durumunda İmam Mâlik'in ameli ve kıyası, habere takdim ettiğini nakletmektedir. Ona göre haber-i vâhide nesh, hata, ihmal, yalan ve tahsîs sözkonusu olduğundan yanılma ihtimali daha fazladır. Kıyas işleminde yanılma sadece aslın illetinin tespitinde gerçekleştiği için haber-i vâhide mukaddemdir.¹⁰⁶

e. Kıyasla haber-i vâhidin çelişmesi durumunda kıyasın takdim edilmesini savunan Mâlikî usûlcü Karâfi'ye göre haber-i vâhid sadece hükme ulaşımı sağlarken kıyas ise hikmet içermektedir. Bu nedenle kıyas haber-i vâhide takdim edilmelidir. Zira kıyas maslahatı gerçekleştirmek ve mefsetedi gidermek açısından genel kurallara daha uygundur.¹⁰⁷

Haber-i vâhidin kıyasla çelişmesi durumunda mutlak olarak kıyasın takdim edileceği görüşünü İmam Mâlik'in, birçok Mâlikî fakih ve usûlcünün benimsediği aktarılmakta bazı çalışmalarda bu görüş Malikî fakih Bâcî'ye (ö. 474/ 1081) de isnad edilmektedir.¹⁰⁸ Her ne kadar bahsi geçen görüş mutlak olarak İmam Mâlik'e nispet edilmişse de bu tespit tamamıyla hakikati yansıtmamaktadır. Zira İmam Mâlik birçok konuda kıyası haber-i vâhide takdim etse de köpeğin yaladığı kabın yıkanması, musarrat, araya, kura ve benzeri hadisleri kıyasa tercih etmiştir.¹⁰⁹ Ayrıca İbn Hazm, Sem'ânî (ö. 489/1096) Pezdevî ve Abdulaziz el-Buhârî (ö. 730/1330) gibi âlimler mezkûr görüşün

¹⁰³ Ebû'l-Hüseyin Basrî, *Mu'temed*, 2/655; Cessâs, *el-Fusûl*, 3/127-128; Abdulaziz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 2/551; Âmidî, *el-İhkâm*, 2/142; Ayrıca bk. Bekir Karadağ, *Hadisle Fıkhi Buluşturan Bir Memlûk Hanefî Fakih Bedruddîn Aynî* (İstanbul: İFAV, 2019), 156.

¹⁰⁴ Serahsî, *Usûl*, 1/441-444; Saidhan, *Eseru'l-ihtilâf*, 414-415.

¹⁰⁵ Ebû'l-Hüseyin Basrî, *Mu'temed*, 2/658; Saidhan, *Eseru'l-ihtilâf*, 414-415.

¹⁰⁶ İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsîl*, 17/604.

¹⁰⁷ Karâfi, *Şerhu tenkîhu'l-füsûl*, 301.

¹⁰⁸ Karâfi, *Şerhu tenkîhu'l-füsûl*, 301; Özdemir, "İmam Mâlik'in Metodolojisinde Haber-i Vâhidin Kaynak Değeri", 207.

¹⁰⁹ Emîr Pâdişah, *et-Teysîru't-tahrîr*, (Mekke: Dâru'l-Bâz, ts.), 3/116.

İmam Mâlik'e isnadının doğru olmadığını ileri sürmektedirler.¹¹⁰ Bahsi geçen görüşün Bâcî'ye atfının da yanlış bir tespit olduğu görülmektedir. Zira Bâcî "*İhkâmu'l-fusûl fi ahkâmi'l-usûl*" adlı eserinde açık bir ifadeyle "Bana göre haber-i vâhid kıyasa mukaddemdir." demektedir. Ona göre haber-i vâhid kıyasa çeliştiğinde tevakkuf edilir ve başka bir delil aranır, kıyas haber-i vâhidle teâruz ettiğinde ise kıyas geçersiz kabul edilir.¹¹¹ İbn Kassâr kıyasın haber-i vâhide takdim edilip edilemeyeceğiyle ilgili Mâlikîlerin iki farklı görüşe sahip olduklarını aktarmaktadır.¹¹² Çağdaş araştırmacılardan Hâtim Bey, Iraklı Mâlikîlerin İmam Mâlik'in kıyası öncellediği yönünde rivayette bulduklarını Medinelilerin ise haber-i vâhidi takdim ettiği şeklinde nakillerinin olduğunu belirtmektedir.¹¹³ Torun İbn Rüşd, kıyasın haber-i vâhide takdimi görüşü her ne kadar bazıları tarafından İmam Mâlik'e isnad edilse de Mâlikîlerce terkedildiğini söylemektedir.¹¹⁴ Ayrıca Mâlikî âlimi İbn Arabî kıyastaki muhtemel manaların çokluğu dolayısıyla sahih haberin kıyasa tercih edileceğini ve bunun İmam Mâlik'in anlayışı olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁵ Şenkîti Karâfi'nin İmam Mâlik'in kıyası haber-i vâhide takdim ettiği yönündeki iddiaları eleştirerek bu konuda Mâlik'ten en sağlıklı rivayetin Medinelilerin olduğuna işaret etmektedir.¹¹⁶ Nitekim Muhammed Ebû Zehra da söz konusu görüşün mutlak olarak İmam Mâlik'e isnadının kabul edilemeyeceğini belirtmektedir.¹¹⁷ Yanı sıra Rifat Fevzi Abdulmuttalib, İmam Mâlik'in kıyasa başvurarak haber-i vâhidi reddettiğine yönelik iddiaların doğru olmadığını ileri sürmektedir. Ona göre torun İbn Rüşd'ün işaret ettiği gibi İmam Mâlik hadisleri daha iyi anlamak için kıyas ve benzeri yöntemlere başvurmakta iddiaların aksine söz konusu rivayetlerin çoğuyla amel ettiğini söylemektedir.¹¹⁸

¹¹⁰ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm, *İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, nşr. Ahmet Muhammed Şakir, (Beyrut, Dâru'l-Âfâki'l-Cedide, ts.), 1/119; Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr es-Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille fi'l-usûl*, (Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/358; Abdulaziz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 2/551.

¹¹¹ Ebû Velid Süleyman b. Halef el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl fi ahkâmi'l-usûl*, (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1409/1989), 599.

¹¹² Ebû Hüseyin Ali b. Ömer İbnü'l-Kassâr, *el-Mukaddime fi usûli'l-fıkh* (Riyad: Dâru'l-Mua'lime, 1420/1999), 265-267; Nasi Aslan, "Hanefîlerin Umûmü'l-Belvâ ve Mâlikîlerin Amel-i Ehl-i Medîne İlkesi Bağlamında Haber-i Vâhid'in Değeri Üzerine", *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/2 (Temmuz-Aralık 2004), 20.

¹¹³ Hâtim Bey, *et-Tahkîk* (Kuveyt: el-Va'yu'l-İslâmî, 1432/2011), 312-313.

¹¹⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-müctehid*, 3/1239.

¹¹⁵ Ahmed b. Ömer b. İbrahim el- Kurtubî, *el-Mufhim* (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1417/1996), 4/357-, 372, 432.

¹¹⁶ Muhammed Emin eş-Şenkîti, *Nesru'l-Vurûd Şerhu Merâki's-Suûd*, thk. Alî b. Muhammed el-İmrân (Cidde: Dâru Âlemi'l-Fevâid, ts.), 411; Mehmet Sırrı Şık, *Malikî Mezhebi Fıkıh Usûlcülerine Göre Sünnetin Kaynağı Olarak Haber* (Dicle Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 106.

¹¹⁷ Muhammed Ebû Zehra, *Mâlik*, (Dâru'l-Fikri'l-'Asriyyi, ts.), 324-326.

¹¹⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-müctehid*, 3/1239; Rifat Fevzi Abdulmuttalib, *Tevsîku's-sünne fi'l-karnî's-sânî'l-hicriyyi* (Mısır: Mektebetü'l-Hanâncî, 1400/1981), 400-408.

4. Haber-i Vâhidin veya Kıyasın Takdiminin Fûrûa Yansıması

Haber-i vâhidin kıyasla çelişmesi durumunda hangi delilin tercih edilmesi gerektiğiyle ilgili görüş ayrılıkları birçok meseleyle ilgili farklı hükümlerin oluşmasına yol açmıştır. Meselenin açıklığa kavuşması için birkaç örnek verilmeye çalışılacaktır.

4.1. Unutarak Yiyip-İçenin ya da Cinsi Münasebette Bulunanın Orucunu Kaza Etmesi

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlerin içinde yer aldığı fakihlerin çoğuna göre oruçluyken unutarak yiyip-içen veya cinsel münasebette bulunan şahsın orucunu kaza etmesine ve keffaret vermesine gerek yoktur.¹¹⁹ Zira rivayet edilen bir hadise göre bu durumda oruç bozulmaz. Konuyla ilgili Ebû Hureyre'den nakledilen haberde Hz. Peygamber şöyle demektedir: “Kim oruçluyken unutarak bir şey yerse orucunu tamamlasın. Şüphesiz onu Allah yedirip içirmiştir.”¹²⁰ Bu hadisin bazı tariklerinde “o kimseye kaza yoktur” ifadeleri de yer almaktadır.¹²¹

Mâlikîler konuyla ilgili aktarılan hadisi haber-i vâhid olduğu gerekçesiyle kabul etmeyerek bu meselede kıyasa göre hüküm vermişlerdir. Onlara göre nasilki bilerek yiyip içen şahsın orucu bozuluyorsa benzer şekilde unutarak yiyip içen kişinin de orucu bozulur. Zira bu durumda orucun rûknü olan yeme ve içmeden uzak durma hususu ihlal edilmiştir.¹²²

Bu meseledeki görüşler incelendiğinde Karâfi'nin kıyasın öncellenmesiyle ilgili ileri sürmüş olduğu maslahatın sağlanması, mefsedetın giderilmesi ilkesinin burada gerçekleşmediğini söylemek mümkündür. Zira unutmaya olayı çoğunlukla insanın güç yetirebileceği bir mesele değildir. Ayrıca konuyu destekler mahiyette “*Şüphesiz Allah ümmetinden hata, unutmaya ve tehdit edildikleri şeyleri kaldırdı.*”¹²³ anlamında rivayetler bulunmaktadır. Dolayısıyla sözkonusu kaidenin genel geçer bir kural olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

¹¹⁹ Burhanuddin Ebû'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr el-Merğiyânî, *el-Hidâye şerhu bidâyetu'l-mübtedî* (Karaçi: İdâretu'l-Kur'ân ve 'Ulûmi'l-İslamiyye, ts.) 2/253; Şemsuddin Muhammed b. El-Hatib el-Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1418/1997), 1/629; Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, *el-Muğni* (Riyad: Dâru 'Âlemi'l-Kutub, 1417/1997), 4/367.

¹²⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “el-Eymân ve'n-Nüzûr”, 15 (No. 6669).

¹²¹ Buhârî, “el-Eymân ve'n-Nüzûr”, 15 (No. 6669).

¹²² Sahnun b. Said et-Tennûhî, *el-Müdevvenetu'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994), 1/277.

¹²³ Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, Sünenu İbn Mâce, Thk. Muhammed Fuad Abdalbaki (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütubi'l- 'Arabiyye, 1336/1918), Kitâbu't-talâk, 16 (No. 2043); Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, Sünenü'd-Dârekutnî, thk. Şuayb Arnautî, (Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1424/2004), 5/301.

4.2. Musarrât Meselesi

Sözlükte “biriktirmek, toplamak, tutmak” manasına gelen “sary” kökünden türeyen musarrât kelimesi, sütünün çok gözükmeye amacıyla satımından birkaç gün önce sağımı yapılmamış süt hayvanını ifade için kullanılır. Söz konusu hayvanın memesinde sütün biriktirilmesi işlemine *tasriye* denmektedir. Benzer anlamı ifade için “muhaffel”e ve “tahfil” lafızları da kullanılır.¹²⁴ Âlimler musarrât konusunda ihtilaf etmişlerdir. Mâlikî,¹²⁵ Şâfiî¹²⁶ ve Hanbelilerin¹²⁷ dahil olduğu fakihlerin cumhûru, konuyla ilgili Ebû Hüreyre’den nakledilen ve “Musarrât hadisi” adıyla meşhur olan “*Devenin ve koyunun memesinde sütü biriktirmeyin. Kim (sağılmayıp sütü memesinde biriktirilen bir hayvan) satın alırsa, onu sağdıktan sonra, şu iki şeyden birini yapmakla muhayyerdir: Şayet hayvan hoşuna gitmişse onu yanında tutar, hoşnut olmazsa bir sa’ hurmayla birlikte hayvanı sahibine geri verir.*”¹²⁸ hadisine dayanarak *tasriyenin* yasak olduğu hükmüne varmışlardır. Bu nedenle müşterinin iki şey arasında özgür olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşe sahip olanlara göre *tasriyenin* bir ayıp ve aldatma olduğu, dolayısıyla müşteri dilerse hayvanı yanında tutar isterse de bir sa’ hurmayla geri verir. Hanefiler ise haber-i vâhid olarak nakledilen bahsi geçen hadisi kıyasa yahut usûle aykırılığı gerekçesiyle reddetmişlerdir. Hanefiler bu satımda aldatmadan daha ziyade aldanmanın bulunduğunu bunun da müşterinin kusuru olduğunu iddia ederler. Dolayısıyla satış işlemi esnasında şart koşulmamışsa hayvan geri verilemez. Bu haberle amel etmemelerinin bir başka sebebine gelince aktarılan haberde haksız bir fille oluşan zararın tazmini hususunda kabul edilen genel ilke ve kurala aykırılık bulunmasıdır. Zira sözkonusu kaideye göre tazmini gereken bir mal hususunda takip edilmesi gereken yol, tazmini için varsa misli, yoksa kıymeti (nakdî değeri) ödenmesi gerekmektedir. Çünkü bu kaide Kitap ve Sünnet’le sabittir. Dolayısıyla tazmini gereken malın misli ya da kıymeti yerine başka bir şeyin verilmesi uygun değildir. Bahsi geçen kurala aykırılığı nedeniyle Hânefilik bu haberle amel etmemişlerdir.¹²⁹

Musarrât meselesinde âlimler arasında görüş ayrılığına yol açan husus haber-i vâhidle kıyasın çelişmesidir. Bu konuda başta Mâlikîler olmak üzere fakihlerin çoğu kıyasa değil haberle amel etmişlerdir. Sadece Hanefiler genel kaideye aykırılığı sebebiyle haberle hükmetmemişlerdir. Aslında bu meselede Mâlikîlerin haberle amel etmemesi beklenirken onlar meseleyle ilgili hadisi sahih ve güvenilir kabulettiklerinden onu kıyasa takdim etmişlerdir. Bahsi geçen durumda kıyasın veya haber-i vâhidin tercihinde sadece bir etkenin değil birçok unsurun etkili olduğu söylenebilir. Nitekim Hanefiler zikredilen

¹²⁴ İbn Manzûr, *Lisanu'l-'Arap*, “sry”, 14/458-459; Şükrü Özen, “Musarrât”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Erişim 10 Ocak 2022).

¹²⁵ Sahnun, *Müdevvene*, 3/309-311.

¹²⁶ Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/84.

¹²⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 6/215-216.

¹²⁸ Buhârî, “el-Büyû”, 64 (No. 2148).

¹²⁹ Abdulaziz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 2/555-556; Saidhan, *Eseru'l-ihtilâf*, 459-460.

haberini usûlî kaidelere uymamasını gerekçe göstermeler de sadece bu hususun değil aynı zamanda râvinin fakih olmayışını da hesaba kattıkları söylenebilir. Bu meselede Hânefililerin haberi reddederken ileri sürdükleri gerekçeler birçok âlim tarafından eleştirilmiştir. Nitekim İbn Kayyim (ö. 751/1350), Hanefîlerin usûle ve kıyasa aykırılığı nedeniyle hadisle amelî terketmelerini eleştirirken özetle şunları söylemektedir: “Usûle aykırılık iddiasıyla bu haberin reddedilmesi kabul edilemez. Çünkü birçok usûlün kaynağı haberlerdir, bu hadisin de kendine özgü bir kaide vazettiği söylenebilir. Ayrıca tazminle ilgili ileri sürülen kaideyle bu haberde geçen husus birbirine benzememektedir. Zira satıcı hile yoluyla satış yapmakta ve sağılan süt de sonradan oluşan süt değil akit sırasında mevcut olan süttür. Dolayısıyla haksız fiilden söz etmek mümkün olmadığı gibi tazminin bahsedildiği şekilde sağlanması da adalete ve kıyasa uygundur.” Zeydan’ın da belirttiği gibi tazmini istenen sütün miktarı belirli olmadığından haberde ifade edildiği şekilde hareket edilmesi daha uygundur.¹³⁰

4.3. Duhûl Gerçekleşmeden Kocasının Vefat Eden Kadının Mehri

Mehri belirlenmeksizin nikâh akdi yapıp gerdekten önce kocası ölen kadının mehriyle ilgili fakihler arasında görüş farklılığı bulunmaktadır. Sözkonusu ihtilafın sebebi haber-i vâhidle kıyasın çelişmesi hususudur. Zira konuyla ilgili gelen haber-i vâhide dayanarak Ebû Hanife ve Ahmed b. Hanbel, gerdekten önce kocası vefateden kadının tam mehir hakedeceğiyle ilgili görüş belirtmişlerdir. Nitekim nakledilen rivayette şunlar ifade edilmektedir: “İbn Mes’ud’a (r.a) kocası ölen bir kadınla ilgili şöyle bir mesele sorulur, ‘Kocasının mehir belirlemediği ve kendisiyle gerdeğe girmediği kadın hakkında ne dersin?’ Bunun üzerine İbn Mes’ud şöyle der: ‘Bu benim görüşümdür. Şayet doğruysa Allah’tan, yanlırsa bendendir. Kadın erkeğin diğer kadınlarının aldığı mehir kadarının tamamını alır, iddet bekler ve mirası da hakeder.’ Bunun üzerine Ma’kıl b. Sinân söz alarak şöyle der: ‘Hz. Peygamber’in Berva’ bt. Vâşık için aynı hükmü verdiğini işittim.’ Bunu duyan İbn Mes’ud sevinir.”¹³¹

İmam Mâlik bahsi geçen rivayeti kıyasa aykırılığı nedeniyle kabul etmediğinden söz konusu kadının herhangi bir şekilde mehir alamayacağını söyler. Ona göre mehir bir ivazdır (bedel). Kocanın vefatı sebebiyle ivazın karşılığı olan şey teslim alınmadığından bedelin ödenmesine gerek kalmamıştır. İmam Mâlik bu sonuca meseleyi alım satım akdine kıyas ederek ulaşmıştır. Dolayısıyla mezkûr hadisi kıyasla çeliştiği için amel edilmeye uygun görmemiş ve kadının mehri haketmediği hükmüne varmıştır.¹³²

¹³⁰ Şemsuddin Ebû Abdillâh Muhammed Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevzî, *İ'lâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-âlemîn*, (Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1414/1992), 2/15-16; Abdülkerim Zeydan, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh* (Umman: Müessesetü'r-Risâle, 1411/1990), 176.

¹³¹ Tirmizî, “Nikâh”, 44 (No. 1145)

¹³² Ebû Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve'n-nihâyetü'l-muktesid* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1416/1995), 3/979.

İmam Şâfiî ise mezkûr hadisin sıhhati hususundaki tereddüdü ve Ali'den (r.a) aktarılan bir rivayetten dolayı bahsi geçen kadının mehri haketmediği yönünde görüş belirtmiştir.¹³³

Bu meselede görüldüğü gibi İmam Mâlik nikâh akdini alışverişe kıyas ederek konuyla ilgili aktarılan haber-i vâhid ile amel etmemiş ve gerdeğe girmeden kocası vefat eden kadının mehir alamayacağı yönünde hüküm vermiştir. Aslında kadının maslahatının sağlanması ve mefsedetin giderilmesi ilkesini, teyit edici bir karine kabul edip bahsi geçen rivayetle amel etmesinin İmam Mâlik'in fıkıh anlayışına daha uygun düştüğünü söyleyebiliriz. Fakat o, hadisin sıhhatinde oluşan bir şüphe veya vâkif olmadığımız başka bir gerekçeyle meseleyi alım satıma kıyas ederek haberle amel etmemiştir. İmam Şâfiî bu meselede onun verdiği hükmün benzeri bir görüşü kabul etmektedir. Fakat o, bu hükme kıyas yoluyla değil konuyla ilgili aktarılan başka haberlerle varmaktadır.¹³⁴

4.4. İflâs Eden Borçlu Meselesi

Sözlükte iflâs lafzı “malı yokolma, bozuk paraya muhtaç hale gelme” manasına gelmektedir. İstılahî olarak ise iflâs, bir kişinin aşırı borç içinde bulunması, borçlarının sahip olduğu mal varlığı, hak ve alacaklarının yekûnundan fazla olmasıdır. Alacaklılar tarafından mahkemeye başvurularak hakkında iflâs kararı verilen borçlu şahsa müflis denir.¹³⁵ İflâs eden bir kişiye herhangi bir mal satıp ve onun karşılığını almayan şahıs, malını müflisin elinde aynıyla bulduğunda onu alıp alamayacağı hususunda fakihler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî âlimler bazı detaylarda ihtilaf etselerde alacaklının malının aynını alabileceği yönünde fikir beyan etmektedirler.¹³⁶ Söz konusu görüşleri için de “Herhangi bir adam, bir mal satar da onu satın alan iflâs eder ve satan o malın bedelinden bir şey almamış olduğu halde malını aynı ile bulursa o kimse o malda en ziyade hak sahibidir. Eğer müşteri ölmüşse mal sahibi alacaklılarla beraber olur.”¹³⁷ ve benzeri hadislerle dayanmaktadır. Dolayısıyla satıcı sattığı malı borçlunun elinde vasfı değişmemiş halde bulduğunda isterse satış akdini feshederek malını geri alır, isterse de alacaklıların arasına katılarak hakkına düşeni alır. Hanefîler çoğunluğun görüşünden farklı olarak bu rivayetle amel etmemekte kıyasa başvururlar. Bu konuda Hanefî fakihlere göre mal sahibiyle diğer alacaklılar o malda aynı derecede hak sahibidirler. Dolayısıyla malın sahibi malının aynını alamaz. Zira

¹³³ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm*, thk. Rifat Fevzi Abdulmuttalip (Mansura: Dâru'l-Vefâ, 1422/2001), 6/175-176.

¹³⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, 6/175-176.

¹³⁵ İbn Manzûr, *Lisanu'l-'Arap*, “fls”, 6/165-166; Fahrettin Atar, “İflâs”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Erişim 23 Nisan 2022).

¹³⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-müctehid*, 4/1456-1457; Ahmed b. Ömer b. İbrahim el- Kurtubî, *el-Mufhim* (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1417/1996), 4/432; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/205-206.

¹³⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, nşr. Muhammed Fuad Abdulbaki (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabîyyî, 1406/1985), “Büyü”, 88.

borçlunun iflas etmiş olması elindeki muayyen bir şeyi vermesine engel olmaktadır. Bu nedenle alacaklının hakkı malın aynına değil de zimmette yöneliktir. Hanefiler meseleyi genel kaideye kıyas yoluyla bu görüşe varmaktadırlar. Nitekim onlara göre asıl olan borcun zimmete yönelik olmasıdır. İflâs eden borçlunun elindeki mal borçluların ifasının mahallidir. Dolayısıyla bahsi geçen malın önceki sahibiyile diğer borçluların talepleri arasında bir fark bulunmamaktadır.¹³⁸

SONUÇ

Haber-i vâhid, cumhur tarafından meşhûru da içerecek şekilde tevâtür derecesine ulaşmayan hadis olarak tanımlanmıştır. Hanefî usûlcüler ise üçlü bir taksime giderek farklı kategoride ele aldıkları meşhur haberin, tevâtür derecesinde kesinlik ifade etmese de zanni galip oluşturduğunu belirtmişlerdir. Hz. Peygamber'den aktarılan sünnetin çoğu haber-i vâhid yoluyla nakledildiğinden rivayetin doğruluğunu tespit amacıyla birçok yöntem geliştirilmiştir. Bazı âlimlerce geliştirilen ilkelerden biri, kıyasla çelişen haber-i vâhidin kıyasa mukaddem olmasıdır. Ebû Hanife, İmam Mâlik, İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel dâhil âlimlerin kahir ekseriyeti gerekli şartları taşıması durumunda haber-i vâhidle amel etmenin zorunlu olduğunu söylemişlerdir. Kıyasla haberi vâhidin teâruzu durumunda haber-i vâhidi nakleden râvinin fakih olma şartının Ebû Hanife, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e isnadının gerçeği yansıtmadığı görülmüş bu görüşün İmam Mâlik, Hanefilerden İsa b. Ebân ve sonraki Hanefilere ait olduğu tespit edilmiştir. Haber-i vâhidle kıyasın çelişmesi durumunda kıyasın illetinin nassla tespiti durumunda kıyasın haber-i vâhide takdim edileceği hususunda görüş birliği bulunduğunu ifade etmek mümkündür. Her ne kadar haber-i vâhidle kıyasın çelişmesi durumunda kıyasın mukaddem olacağı görüşü İmam Mâlik'e isnat edilmişse de musarrât ve iflâs meselesinde olduğu gibi onun bazen kıyas yerine haberi tercih ettiği de görülmüştür. Dolayısıyla bu hususun mutlak bir uygulama olmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca Hanefî fakihlerin de kıyasa aykırılık iddiasıyla musarrât örneğinde olduğu gibi bazı haber-i vahidlerle amel etmeyi terk ettikleri görülmüştür. Hanefî fakihlerin bu uygulamalarının aslında istisnai bir durum olduğu da tespit edilmiştir. Gerek kendisinden nakledilen ictehadlar gerekse de Debûsî'nin yapmış olduğu tespitler gözönünde bulundurulduğunda Ebû Hanifeyle ilgili ileri sürülen haber-i vâhidleri şaz kabul ettiği ve onunla amel etmediği yönündeki iddiaların gerçeği yansıtmadığı görülür. Âmidî'nin belirttiği gibi bazı karinelerle desteklenen haber-i vahidler akaid konusunda da delil olarak kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA

Abdulaziz el-Buhâri, Alâüddîn. *Keşfû'l-esrâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1418/1997.

¹³⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-müctehid*, 2287-288; Şemsuddin es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 13/198; Ahmed b. Ömer b. İbrahim el- Kurtubî, *el-Mufhim* (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1417/1996), 4/432; Merğiyânî, *el-Hidâye*, 6/454.

- Abdulmuttalib, Rifat Fevzi. *Tevsîku's-sünne fi'l-karnî's-sânî'l-hicriyyi*. Mısır: Mektebetü'l-Hanâncî, 1400/1981.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1416/1995.
- Âmidî, Ali b. Muhammed. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. Riyad: Dâru's-Samî'î, 1424/2003.
- Apaydın, H. Yunus. "Kıyas (Fıkıh)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 05 Aralık 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kiyas#2-fikih>.
- Apaydın, H. Yunus. "Meşhur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 24 Nisan 2022.
- Aslan, Nasi. "Hanefîlerin Umûmü'l-Belvâ ve Mâlikîlerin Amel-i Ehl-i Medîne İlkesi Bağlamında Haber-i Vâhid'in Değeri Üzerine". *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (Temmuz-Aralık 2004), 19-31.
- Atar, Fahrettin. "İflâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 23 Nisan 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/iflas>.
- Bâcî, Ebû Velid Süleyman b. Halef. *İhkâmü'l-fusûl fî ahkâmî'l-usûl*. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1409/1989.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Buğda, Sadrettin. "Fıkıh Usûlü Disiplininde Âhâd Haberin Bilgi ve Delil Değeri", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2022), 348-373.
- Buğda, Sadrettin. "Cumhurun Haber-i Vâhid Çerçevesinde Umûmu'l-Belvâyâ İlişkin Değerlendirmeleri". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2021), 201-216.
- Burhûn, Ebû Abdurrahman el-Kâdî. *Haberu'l-vâhid fî teşrî'i'l-İslâmî ve hucciyetuh*. Kahire: Mektebetu't-Turasi'l-İslâmî, 1419/1999.
- Câbirî, Arec Fahd Âbid. "Hakîkatu Takdîmi'l-Hanifiyeti li'l-Kıyâs 'Alâ Hâberi'l-Vâhid", *Câmiatu Menofia Mecelletu Buhûsi Külliyyeti'l-Âdâb* 180, (2020).
- Cessâs, Ahmed b. Ali er-Râzî. *el-Füsûl fî'l-usûl*. thk. 'Uceyl Câsim en-Nemşî, Kuveyt: y.y, 1994/2004.
- Cüveynî, İmamu'l-Haremeyn Ebu'l-Meâllî Abdulmelik b. Abdullah b. Yusuf. *el-Burhân*. thk. Abdulazim ed-Dîb. by: y.y,1399.
- Çetintürk, Tacettin. "Mezheplerin Haber-i Vâhid İle Amel Etmek İçin Benimsedikleri Şartlar Ve Bu Şartların Hükümlere Etkisi -Kitâbu'l-Cenâiz Özelinde-". *Van İlahiyat Dergisi*, 9/15 (Aralık 2021): 60-83.

- Dârekutnî, Ali b. Ömer. *Sünenü'd-Dârekutnî*. thk. Şuayb Arnautî. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1424/2004.
- Debûsî, Ebû Zeyd Ubeydullah b. Ömer b. İsa. *Takvîmu'l-edille fî usûli'l-fikh*. Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1421/2001.
- Debûsî, Ebû Zeyd Ubeydullah Ömer b. İsa. *Te'sisu'n-nazar*. thk. Mustafa Muhammed el-Kabbânî. Beyrut: Dâru İbn Zeydûn, ts.
- Demir, Osman. "Tevakkuf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Şubat 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tevakku>.
- Dokak, Zübeyde Özben. *Maverânnehir Hanefî Usûlünde Sünnet*. İstanbul: İfav, 202.
- Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenu Ebî Davud*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabiyy, ts.
- Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, Muhammed b. Ali b. Tayyib. *Kitâbu'l-Mu'temed fî usûli'l-fikh*. thk. Muhammed Hamidullah. Dimaşk: el-Ma'hedu'l-İlmiyyî el-Fransiyyî li'd-Dirâseti'l-'Arabiyy, 1385/1965.
- Ebû Yusuf, Yakup b. İbrahim. *er-Red 'alâ siyeri'l-Evzâi*. Mısır: Vekilu Lücneti İhyâi'l-Me'ârifî'n-Nu'mâniyye, ts.
- Ebû Zehra, Muhammed. *Mâlik*. Dâru'l-Fikri'l-'Asriyyi, ts.
- Emîr Pâdişah, Muhammed Emin. *et-Teyşîru't-tahrîr*. Mekke: Dâru'l-Bâz, ts.
- Ferrâ, Ebû Ya'la Muhammed b. Hüseyin. *el-'Udde fî usûli'l-fikh*. Riyad: y.y, 1410/1990.
- Felembân, Hassân b. Muhammed Huseyn. *Haberu'l-vâhidi izâ hâlefe 'amel-I Ehli'l-Medîne Dirâseten ve Tatbiken*. İmârât: Dâru'l-Buhûs li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve İhyâi't-Turâs, 1421/2000.
- Gönan, Yavuz. *Hanefî Âlimlerine Göre Haber-i Vâhid*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2010.
- Hacıoğlu, Nejla. "Cassâs'a Göre Haber-i Vâhidin Kabul Şartları ve Reddini Gerektiren Sebebler". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 23 (2014), 351-369
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said. *İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. nşr. Ahmet Muhammed Şakir. Beyrut, Dâru'l-Âfâki'l-Cedide, ts.
- İbnü'l-Kassâr, Ebû Hüseyin Ali b. Ömer. *el-Mukaddime fî usûli'l-fikh*. Riyad: Dâru'l-Mua'lime, 1420/1999.
- İbn Kayyım el-Cevzî, Şemsuddin Ebû Abdillâh Muhammed Ebî Bekr. *İ'lâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-âlemîn*. Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1414/1992.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğnî*. Riyad: Dâru 'Âlemi'l-Kutub, 1417/1997.

- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *Sünenu İbn Mâce*, Thk. Muhammed Fuad Abdulbaki. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütubi'l- 'Arabiyye, 1336/1918.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sadr, ts.
- İbn Rüşd, Ebû Velid. *el-Beyân ve't-tahsîl*. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî. 1408/1988.
- İbn Rüşd, Ebû Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetu'l-müctehid ve'n-nihâyetu'l-muktesid*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1416/1995.
- Karadağ, Bekir. *Hadisle Fıkhu Buluşturan Bir Memlük Hanefî Fakih Bedruddîn Aynî*. İstanbul: İFAV, 2019.
- Karadağ, Bekir. *Mısır Hanefîliği (Memlükler Dönemi Hanefî Fıkıh Düşüncesi)*. İstanbul: Astana Yayınları, 2020.
- Karâfî, Şihâbüddîn Ebu'l-Abbas Ahmed b. İdrîs. *Şerhu tenkîhu'l-füsûl*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424/2004.
- Koçkuzu, Ali Osman. Rivayet İlimlerinde *Haber-i Vâhidlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Korkmazgöz, Rıza. "Kelâm İlminde Haber-i Vâhidin Bilgi Ve Delil Değeri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18 / 1 (Mayıs 2018): 225-258.
- Lahdârî, Lahdar. *Teârudu'l-kiyas maa' haberi'l-vâhid ve eseruhu fi'l-fikhi'l-İslamî*. Daru İbn Hazm, 1427/2006.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta'*. nşr. Muhammed Fuad Abdulbaki. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabiyyî, 1406/1985.
- Merğiyânî, Burhanuddin Ebû'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu bidâyetu'l-mübtedî*. Karaçi: İdâretu'l-Kur'ân ve 'Ulûmi'l-İslamiyye, ts.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. Riyad: Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, 1419/1998.
- Özdemir, Recep. "İmam Mâlik'in Metodolojisinde Haber-i Vâhidin Kaynak Değeri". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* / 7 (Aralık 2016): 179-213. <https://doi.org/10.18498/amauidf.282872>
- Özen, Şükrü. "Musarrât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Ocak 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/musarrat>.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *el-Mahsûl fî 'ilmi usûli'l-fikh*. thk. Taha Cabir Feyyâd el-'Alvânî. 6 Cilt. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, ts.
- Sahnun b. Said et-Tennûhî. *el-Müdevvenetu'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994.

- Saidhan, Mustafa. *Eserü'l-ihtilâf fi'l-kavâidi'l-usûliyye fi ihtilâfi'l-fukahâ*. Beyrut: Müessesü'r-Risâle, 1402/1982.
- Sem'ânî, Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr. *Kavâtî'u'l-edille fi'l-usûl*. Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî She. *Usûlu's-Serahsî*. Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1414/1993.
- Serahsî, Şemsuddin. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Süyûtî, Celâlüddîn. *Tedribü'r-râvi*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâriyâbî. Riyad: Mektebu'l-Kevser, 1415.
- Şafîî, Muhammed İdris. *er-Risale*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Şafîî, Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. thk. Rifat Fevzi Abdulmuttalip. Mansura: Dâru'l-Vefâ, 1422/2001.
- Şenkîti, Ahmed b. Mahmûd Albülvehhâb. *Haberu'l-Vâhid ve Hucciyetuh*. Medine: el-Câmi'atu'-İslâmiyye, 1422/2002.
- Şenkîti, Muhammed Emin. *Nesru'l-Vurûd Şerhu Merâki's-Suûd*, thk. Alî b. Muhammed el-İmrân. Cidde: Dâru Âlemi'l-Fevâid, ts.
- Şeybânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan. *Kitâbu'l-asl*. Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1410/1990.
- Şık, Mehmet Sırrı. *Malikî Mezhebi Fıkıh Usûlcülerine Göre Sünnetin Kaynağı Olarak Haber*. Dicle Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Şirâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali. *el-Luma' fi usûli'l-fikh*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1432/2011.
- Şirbinî, Şemsuddin Muhammed b. el-Hatib. *Muğni'l-muhtâc*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1418/1997.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sûre. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. İbrahim 'Atve 'Avde. Mısır: Mektebetu Mustafa el-Bâbiy el-Celiy, 1382/1962.
- Tsılıgkır, Chamntı. "Hanefilere Göre Haberin Kıyasa Aykırı Olması Durumunda Ravinin Fakih Olma Şartı". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/21 (Haziran 2010), 69-83.
- Türcan, Talip. "Haber-i Vâhidlerin Hadd Cezaları Bakımından Kaynak Olma Değeri". *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 15/4 (2002), 573-582.
- Ünal, İsmail Hakkı. *İmam Ebû Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Haber". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 05 Aralık 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/haber>.

Yıldız, Rifat. "Kıyas İşleminde Teâruz ve Tercîh". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 12 / 1 (Haziran 2021): 9-36 . <https://doi.org/10.51605/mesned.893097>.

Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah. *Bahru'l-Muhîţ fî usûli'l-fikh*. 6 Cilt. b.y.: y.y., ts.

Zeydan, Abdulkerim. *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*. Umman: Müessetü'r-Risâle, 1411/1990.